بەرخۆدانی عەفرین ... نەبەز سەمەد

عەفرینییەکان جگە لە چیاکان هاوڕێی دیکەیان نییە!...

عەفرین یەکێکە لە کانتۆنەکانی ڕۆژاڤا، دەکەوێتە سەر سنووری نێوان سوریا و تورکیا لە ناوەڕاستی چیای کورد. زۆرینەی دانیشتوانی عەفرین کوردن، بە بەرهەمی زەیتون بەناوبانگە. لە ئێستادا عەفرین ڕووبەڕووی هێرشی تورکیا و هاوپەیمانە جیهادیستەکانی بۆتەوە، لێرەوە ئەو پرسیارە زیت دەبێتەوە: بۆچی تورکیا هێرش بۆ سەر عەفرین دەکات؟
هێرشی تورکیا بۆ سەر عەفرین لە کوردۆفۆبیا و لە نکۆڵیکردن لە بوونی کوردەوە سەرچاوە دەگرێت.

تورکیا هەر سەربەخۆیی و خۆبەڕێوەبەرییەکی کورد لە هەر کوێیەک بێت چ لە ناوەوەی تورکیا و چ لە دەرەوە وەک هەڕەشە بۆ خۆی دەبینێت. بەدرێژایی مێژوو تورکیا نکۆڵی لە بوونی کورد کردووە و بەڕێی سیاسەتی تورکاندن، تواندنەوە (ئەسیمیلاسیۆن) و ئاوێتەکردن (ئینتیگرەیشن) هەوڵی داوە کورد لەناوبەرێت، بۆیە جگەلە لەناوبردنی فیزیکی بوونی کورد و هەوڵدان بۆ لەناوبردنی هەر یاخیبوون و بەرگرییەکی کورد، تورکیا لە ڕێگەی تواندنەوە و لەناوبردنی کولتووری کوردییەوە هەوڵی لەناوبردنی کوردی داوە، چونکە بوونی کورد لەنێو کولتوور، زمان و مێژووی کورددا یە. لە ڕێگەی قەدەغەکردنی کولتوور، زمان، جلوبەرگ و هتد کوردییەوە، تورکیا هەوڵی داوە شوناس، یادەوەری کورد و کوردبوون بسڕێتەوە و نکۆڵی لە بوونی کورد بکات. بۆیە جگەلە دانیشتوان و خەڵکی سیڤیلی عەفرین تورکیا شوێنەوارە دێرینەکانیش بۆردومان دەکات.

بۆ تورکیا شەڕی عەفرین تەنیا شەڕی سەربازی و سیاسی نییە، بەڵکو شەڕی هزر و جیهانبینی ڕۆژاڤایە. ئاخر لە کاتێکدا تورکیا دژی فرەییە، فرەیی و پلورالیزم لەناودەبات، کوردەکان لە ڕۆژاڤا کۆمەڵگەیەکی یەکگرتوو لەنێو فرەیی، پلوراڵیزم و پێکەوەژیان لەسەر بنەمای یەکسانی جێندەری و یەکسانی بەشداریکردنی هەموو پێکهاتەکان، دیموکراسیی خەڵک، ئازادی ژنان، و نوێنەرایەتیکردنی پڕی هەموو گروپەکانی نێو کۆمەڵگە بونیاد دەنێن. تورکیا ئەمە بۆ

خۆی بە هەڕەشە دەزانێت، بە دەوڵەت-نەتەوە تۆتالیتار و ستەمکارەکەی کە لەسەر بنەمای یەک نەتەوە، یەک ئاین، یەک زمان و یەک ئاڵا بونیادنراوە. هەروەها ئازادی ژنان بە هەڕەشە دەزانێت لە کاتێکدا لە ئیدیۆلۆژیی پیاوسالاری ئیسلامیستی ئەردۆگان و ئاکەپەدا ژنان شوێنیان ماڵەوەیە و دەبێت ملکەچی فەرمانەکانی پیاوبن. هەروەها فرەیی و پێکەوەژیانی ئاشتییانەی هەموو گروپ و پێکهاتەکانی ڕۆژاڤا عەرەب، کلد و ئاشوری، کورد، ئێزیدی، دیانی… هتد تورکیا ئەمە وەک هەڕەشە بۆ سیاسەتی دژە-فرەیی و پێکەوەژیان لە تورکیا دەبینێت.

تورکیا لە ئێستادا بەرنامەی خۆی بۆ ڕۆژهەڵاتی ناڤین هەیە و خەون بە گەڕانەوەی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانییەوە دەبینێت؛ ئەردۆگان خۆی وەک سوڵتانێکی عوسمانی دەبینێ، بۆیە هێرش دەکاتە سەر عەفرین چونکە عەفرین و مۆدێلی کۆنفیدرالیزمی دیموکراتیی ڕۆژاڤا وەک ئاستەنگ و لەمپەڕ لەبەردەم خەونە سوڵتانییەکانی خۆی و نوێ-عوسمانیزم دەبینێت.

تورکیا پێشتر لەسەر بنەمای ئیدیۆلۆژی کەمالیزم و سێکولاریزم دامەزرابوو و لە ڕێگەی ئەم ئیدیۆلۆژییەوە ڕەوایەتی بە لەناوبردنی کورد دەدا، ئێستا لەسەر بنەمای ئیدیۆلۆژی ناسیۆنالیزم و ئیسلامیزم ڕەوایەتی بە هێرش کردنە سەر عەفرین و لەناوبردنی کورد دەدات.

تورکیا بۆیە هێرش دەکاتە سەر عەفرین، چونکە وەک هەڕەشە بۆ سەر ئیدیۆلۆژی ئیسلامیزمی خۆی دەیبینێت.

هەر بۆیە تورکیا ئەگەر پێشتر بەنهێنی یارمەتی داعش و گروپە جیهادی و تیرۆریستییەکانی وەک ئەلقائیدە و جەبهەت الشام و جەبهەت النوصرەی دابێت ئەوا دوای بەرخۆدانی کۆبانێ سیاسەتی دەرەوەی تورکیا گۆڕانکاری بەسەردا دێت و پتر بەئاشکرایی هاوپەیمانی داعش و گروپە تیرۆرستییەکانی دیکە لە سوریادا دەکات. ئەگەر پێش ئازادکردنی ڕەقە تورکیا لە ڕێگەی داردەستەکانییەوە، لە ڕێگەی داعش و ئەلقاعیدە و گروپە تیرۆریستییەکانی دیکەوە هێرشی کردبێتە سەر ڕۆژاڤا و هەوڵی لەناوبردنی مۆدێلی ڕۆژاڤا و داگیرکردنی ڕۆژاڤای دابێت، ئەوا دوای ئازادکردنی ڕەقە و بێهیوابوونی لە کەوتنی کۆبانێ و ڕۆژاڤا؛ ئێستا تورکیا خۆی ڕاستوخۆ هێرش بۆ سەر عەفرین دەکات. ئاخر تورکیا بە سەرکەوتنەکانی شەڕڤانان و ڕۆژاڤا توشی هیستریا بووە.

ئەمە پتر لە سێ هەفتەیە سوپای تورکیا و هاوپەیمانە جیهادیست و گروپە تیرۆریستییەکان هێرش دەکەنە سەر عەفرین، بەبێ ئەوەی بتوانن

پێشڕەوی بکەن، ئاخر ش□□قانان بوێرا نە بەرگری دەکەن.
ئەوەی جێی سەرنجە تاکو ئێستا کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتیی ئەوروپا و … هتد بەگشتی بێدەنگ و ب□ه□و□ستن. بۆیە گەرەکە ئەو پرسیارە بکەین، داخۆ بۆچی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و جیهان لەبارەی هێرشی تورکیا بۆ سەر عەفرین بێدەنگە؟
چونکە ڕۆژاڤا مۆدێلێکی ئەلتەرناتیڤە نەک تەنیا بۆ ڕۆژهەڵاتی ناڤین بەڵکو بۆ سەرجەم جیهان. مۆدێلێکی ئەلتەرناتیڤە بۆ سیستەمی سەرمایەداری، دەوڵەت-نەتەوە، و سیست□می پیاوسالاری کە ئەمڕۆ سەروەری بەسەر سیستەمی سیاسی جیهانی و پەیوەندی نێودەوڵەتیدا هەیە. ڕۆژاڤا مودێلێکی ئەلتەرناتیڤە بۆ ئاشتی و پێکەوە ژیانی هەموو گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناڤین، بێگومان دەوڵەتە زلهێزەکان، کۆلۆنیالیست و ئیمپریالیستە خۆرئاوایییەکان ئەمەیان ناوێت، بۆیە مۆدێلی ڕۆژاڤا وەک هەڕەشە و مەترسی بۆ سەر بەرژەوەندییەکانیان دەبینن. هەروەها ڕۆژاڤا مۆدێلێکی دیموکراسی ڕاستەقینە و دیموکراسی خەڵکە، کە لەسەر بنەمای فرەیی و یەکسانی جێندەری و ئازادی ژنان بونیادنراوە، ئەمەش کۆتایی بەم وەهمە دەهێنێت کە خۆرئاوا بەناوی بەدیموکراسیکردنی ڕۆژهەڵاتی ناڤینەوە ڕەوایەتی بە داگیرکردنی دەدات، بۆیە ڕۆژاڤا وەک هەڕەشە و مەترسی بۆ سەر بەرژەوەندییەکانیان دەبینن.

عوسمانی حاجی مارف لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمڕۆی کوردستادا(

عوسمانی حاجی مارف : دامەزراندنی دەوڵەت و سەر رێگاخستنی بزوتنەوەیەکی جەماوەری ئەرکی کۆمۆنیست وچەپەکانە .

گفتوگۆی رێگای کوردستان لەگەڵ عوسمانی حاجی مارف سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمڕۆی کوردستادا)

ئامادەکاری مەلەف : هیوا عومەر

لەبارەی ئەم مەلەفەوە:..........

ڕیشەی تێکۆشانی هێزە چەپ و مارکسییەکانی عێراق و هەرێمی کوردستان بۆ نزیکەی سەدەیەك لەمەوبەر دەگەڕێتەوە.
لەناو ئەومێژووەدا سەرەڕای وێستگەی جیاجیا بەڵام لاپەرەکانی تەژییە لەدەستکەوت بۆ هاوڵاتیان کەخۆی لە دابینکردنی بەشێك لە مافە ئابوری و کۆمەڵایەتی و یاسایی و سیاسییەکان دەبینێتەوە و توانراوە جێگیر بکرێت لە دامەزراوەکانی دەوڵەت و دەستوری عێراق لە قۆناغە جیاجیاکانی بەڕێوەبردنی دەوڵەت. هەندێك لەم دەسکەوتانە پەراوێز خراوە و لاواز کراوە، هەندێکی ماوە.

لەهەڵومەرجی ئەمرۆماندا هەنگاوەکانی حکومەت وەك؛ ڕەنگدانەوەی سروشتی چارەکە سەدەیەکی ئەم حوکمڕانیەو ئەم تایپە لە دەسەڵات (فۆرمێکی ڕۆژهەڵاتی)لە ئابوری ڕەیعی بریتییە لە پەیڕەوکردنی سیاسەتێك بە قازانج و ویستی بانك و کارتێلە مشەخۆرەکانی ژێر چەتری (نیولیبرالیزمی سەرمایەداری)
ئەمەش رەنگی داوەتەوە لەبەرزبونەوەی رێژەی بێکاری وهەژاری ولەدەستدانی بەشێك لەومافانەی بەدەستهاتبوون .
ئەوەی دەگوزەرێت لە هەڵومەرجی ئابوری وسیاسی هەرێمی کوردستان چوارچێوەیەکی نوێ بۆ ململانێی چینایەتی وتێکۆشانی جەماوەری هێناوەتە پێشەوە، کە ئەرکی جدیتری خستۆتە بەردەم هێزەکانی چەپ لە بەرامبەر شکستی بەرەی راستڕەوی دەسەڵات.

ماڵپەری رێگای کوردستان بۆ فۆکەس خستنەسەر ئەو ئەرکانە و رۆڵی هێزە چەپ ومارکسییەکان ئەم دۆسییەی کردۆتەوە .
سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لە میانەی بەشداریکردنی لە (ملەفی چەپ لە ئەمڕۆی کوردستاندا) پێیوایە : ” لەهەڵومەرج و واقعیەتی سیاسی ئێستای کوردستاندا ئەوەی توشی شکست و بنبەست بوە ئەزمونی دەسەڵاتی سیاسی و ئیدارەی کۆمەڵگەیە لەلایەن ڕەوتی بزوتنەوەی کوردایەتی و حیزبەکانیەوە کە بەدوای ٢٦ساڵ حکومڕانی لە ١٦ی ئۆکتۆبەردا بۆ جارێکی تر کۆمەڵگای کوردستانیان خستە بەردەم گێژاوو ناجێگیری سیاسی زیاتر وچارەنوسێکی نادیارتر و سەپاندنی فەزای بێ ئاسۆیی و بێ ئومێدی .
عوسمانی حاجی مارف ، لەبارەی ئەرك وبەرپرسیارەتی ئەمڕۆی چەپەکان خوێندنەوەی وایە : ” ئەرکی چەپ و کۆمۆنیست و ئازادی خوازانە بەوەی هەر بۆچون و لێکدانەوەیەکیان هەیە، لە ئێستادا هەوڵبدەین

کوردستان لەم دۆخە پێگێژاوو سەرگەردانیە دەربهێنن، پێویستە بزوتنەوەیەکی جەماوەری فراوان بەڕێبخەین کە یەکەم :هەوڵبدەن دەورو مەوقعیەتی بزوتنەوەی کوردایەتی تەریك بکەن و وەلایان بخەن و کۆتایی بەدەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانیان بهێنن. دووەم: پێشەوی بکەن بۆ بەجێگەیاندنی ئەزمونێکی تر لەشێوازی دەسەڵات کەبتوانێ دەورو دەخاڵەت و ئیرادەی ڕاستەخۆی خەڵك مسۆگەر بکات. بە مانای هێنانە ئاراو کارکردن لەسەر ئەڵتەرنەتیفێکی تەواو جیاواز لە ئەزمونی دەسەلاتدارێتی حزبە بۆرجوازیەکان لە پێناو ئازادی و خۆشگوزەرانی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لەسەر بنەمای ناسنامەی هاوڵاتی بون و دابڕاوو جیا لە ناسنامەی هەر دین و نەتەوەو تائفەیەك.

دەقی بەشداری عوسمانی حاجی مارف سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کوردستان لەبارەی (مەلەفی چەپ لە ئەمڕۆی کوردستادا)

کام خوێندنەوە پێویستە بۆ دیاریکردنی ئەرك و ڕۆڵی چەپ و مارکسیەکان؛خوێندنەوەیەك کە ڕۆڵی چەپ لە پەراوێز خراوی دەریبهێنێ و بیکاتە لیدەر لە ئاراستە کردنی ڕوداوەکان ؟

عوسمانی حاجی مارف: پێش هەموو شتێك دەربارەی پرسیارەکەت پێویستە ئەوە بڵێین کە مەقولەی چەپ یان مارکسیەکان، مەقولەیەکی ناڕۆشن و گشتیە، بۆیە ناتوانین وەڵام لەسەر ئەوە بدەینەوە کە ئایا ئەتوانین چەپ لە پەراوێز خراوی دەربهێنین و وەك یەك یەکە تا بتوانێت ڕۆڵی هەبێت؟، بە بۆچونی من نەخێر کاری وەها ناکرێت چونکە چەپەکان و مارکسیەکان بۆچون و لێکدانەوەی جیاوازیان هەیەو گروپ و ڕێکخراوی تایبەت بە خۆیان هەیە، هەروەها بۆ وەڵام بە کێشە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان وەڵامی جیاواز دەدەنەوەو سیاسەت وئەرکی جیاواز دەخەنە ئەستۆی خۆیان، بۆیە باشتر وایە پرسیارەکە بەو شیوەیە بکرێت ئیجابی ترە ،کە ئایا حیزبێکی کۆمۆنیستی چۆن لە پەراوێزخراوی دەردێ و دەبێتە پێشڕەو لە ئاڕاستەکردنی ڕوداوەکان و کێشە سیاسی و کۆمەلایەتیەکاندا؟.

ئەگەر لەو دەستەواژەیەوە کە فەلسەفەی بونی کۆمۆنیستەکانە دەست پێبکەین؛ کەهەر حزبێکی کۆمۆنیستی دەبێت ئامڕازی دەستی خەباتی چینی کرێکار بێت بۆ شۆڕشی سۆشیالیستی، ئیتر جێگاوڕێگای ئەو حیزبە بەوەدەناسرێت ودیاری دەکرێت کەلە دنیای واقعدا تاچەند توانیویەتی ئەو ئامڕازەبێت و ئەو ئەرکە بە جێبهێنێت، ئەمە

سەرەتایی ترین پرنسیپە کە ئەو حیزبە لەهەر دەورەیەکدا لە خۆی بپرسێتەوە کەچەند پابەند بوە بەو مەسەلە بنەرەتیەوەو توانیویەتی ڕابەری کڕێکارن بکات بۆ دەسەڵاتی سیاسی و شۆڕشی سۆشیالستی، لەهەمان کاتدا لەناو کێشمەکێشی سیاسی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەکاندا چەند دەتوانێ لەناو هاوکێشە سیاسیەکاندا هاوسەنگی هێز بەقازانجی خەباتی چینی کرێکارو حیزبەکەی بەرێتە سەرەوەو سەرنج و چاوەڕوانی زۆرینەی کۆمەڵگا بەلای خۆیدا ڕاکێشێ، ئەمەش دەکەوێتە سەر ئەوەی ڕابەری ئەوحیزبە لەهەردەورانێك و توندپێچی و کێشمەکێشی سیاسی و ڕووداوو فرسەتەکاندا، وەڵامی سیاسی دروست بداتەوەو ئەرکی عەمەلی پێویست و دروست بخاتە دەستوری کارەوە، ئەمە ئەرك و ئاراستەی حزبێکە نەك چەپ بەگشتی، هەرکات هەر حزبێکی کۆمۆنیستی لەو بارەیەوە هەنگاوی جدی ناو پێشڕەوی کردو بووە هێزێکی کۆمەڵایەتی وشەڕی دەسەڵاتی کرد، ئیمکانی ئەوە هەیە بەشێك لە چەپەکانێش بڕۆنە ژێر چەتری ئەو حزبەوە یان ڕێگایەکی تر بگرنە بەر، باشترین نمونە ئەزمونی شۆرشی ئۆکتۆبەر و دەوری لینین و بەلشەفیەکانە بۆ دەسەڵاتی سیاسی.

هەڵومەرجی ئەمرۆ و شکستی حوکمڕانی بەرەی راستڕەوی ، چ بژاردە و پلاتفۆرمێکی مومکین دەخاتە بەردەم هێزەچەپ و مارکسییەکان ؟

عوسمانی حاجی مارف: لەهەڵومەرج و واقعیەتی سیاسی ئێستای کوردستاندا ئەوەی توشی شکست و بنبەست بوە ئەزمونی دەسەڵاتی سیاسی و ئیدارەی کۆمەڵگەیە لەلایەن ڕەوتی بزوتنەوەی کوردایەتی و حیزبەکانیەوە کە بەدوای ٢٦ساڵ حکومڕانی لە ١٦ی ئۆکتۆبەردا بۆ جارێکی تر کۆمەڵگای کوردستانیان خستە بەردەم گێژاوو ناجێگیری سیاسی زیاترو چارەنوسێکی نادیارتر و سەپاندنی فەزای بێ ئاسۆیی و بێ ئومێدی، ئەوەی کە ئەرکی چەپ و کۆمۆنیست و ئازادی خوازانە بەوەی هەر بۆچون و لێکدانەوەیەکیان هەیە، لە ئێستادا هەوڵبدەین کوردستان لەم دۆخە پڕگێژاوو سەرگەردانیە دەربهێنن، پێویستە بزوتنەوەیەکی جەماوەری فراوان بەڕێبخەین کە یەکەم :هەوڵبدەن دەورو مەوقعیەتی بزوتنەوەی کوردایەتی تەریك بکەن و وەلایان بخەن و کۆتایی بەدەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانیان بهێنن. دووەم: پێشڕەوی بکەن بۆ بەجێگەیاندنی ئەزمونێکی تر لەشێوازی دەسەڵات کەبتوانێ دەورو دەخاڵەت و ئیرادەی ڕاستەخۆی خەڵك مسۆگەر بکات. بە مانای هێنانە ئاراو کارکردن لەسەر ئەڵتەرنەتیفێکی تەواو جیاواز لە ئەزمونی دەسەلاتدارێتی حزبە بۆرجوازیەکان لە پێناو ئازادی و خۆشگوزەرانی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لەسەر بنەمای

ناسنامەی هاوڵاتی بون و دابڕاوو جیا لە ناسنامەی هەر دین و نەتەوەو تائیفەیەك.

هێزە چەپ و مارکسییەکان کێن لەمرۆدا ، دەتوانن لەچوارچێوەی بەرنامەیەکی هاوبەشدا کۆببنەوەوبەربەستەکانی بەردەم کاری ئەوهێزانەچین ؟

عوسمانی حاجی مارف: وەك لە وەڵامی پرسیاری یەکەمدا ئاماژەم پێکرد کە مەقولەی چەپ مەقولەیەکی ناڕۆشن وگشتییە، هەر بەو مانایەش ناتوانم لیستێك لەناوی گروپ و ڕێکخراو و حزب و کەسەکان ڕیز بکەم و نازناوی چەپ بون یان مارکسی بونی پێ ببەخشم، ئەوە دەکەوێتە سەر ئەو لایەنانە خۆیان چ ناسنامەیەك بۆ خۆیان هەڵدەبژێرن، من حزبەکەم و خۆم بە کۆمۆنیستی کرێکاری دەناسێنم و بەرنامەی دنیای باشترمان هەیە، ئەکرێ کەسانێك قەبولی کەن یا کەسانێکی تر پێ یان دروست نەبێت، هەربەو مانایە ناتوانین پێکهاتەیەك دامەزرێنین لەژێر بەرنامەیەکی هاوبەشدا و ناوی بنێین پێکهاتەی بەرەی چەپ، کاری لەم چەشنە لە هیچ شوێنێکی دنیادا نەکراوەو ناکرێت و سەرکەوتونیە، هەر وەك گوتم چەپەکان یان مارکسیەکان بۆچون و نەخشەی جیاوازیان هەیە، بەڵام دەکرێت لە هەلومەرجێکی تایبەتدا هەندێ کاری هاوبەش ئەنجام بدرێت لەبابەتی بەرگری لە ئازادی سیاسی یا خواستە کرێکاری و جەماوەریەکان..، هەر وەك لە پرسیاری دووەمدا ئاماژەم پێکرد، بە بۆ چونی من لە ئێستای هەلومەرجی سیاسی کوردستاندا هەوڵدان بۆ بەرێخستنی بزوتنەوەیەکی بەرفراوانی جەماوەری بۆ وەستانەوە لەبەرامبەر دەسەڵاتی حزبە میلیشیاکانی کوردایەتیدا و کۆتایی هێنان بەدەسەڵاتی میلیشیایی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ، ئەرکی کۆمنیستەکان و چەپەکان و ئازادی خوازانە، هەرکەس و لایەنێك ئەم ئاڕاستەیەی قەبوڵ بێت دەتوانن وەك پێشڕەوو خۆ بە خاوەن زانین و بەرپرسی ئەو بزوتنەوەیە ڕۆڵیان هەبێت، هەر کەس ولایەنێکیش پێیان دروست نیە دەتوانن پێشڕەوی سیاسی بکەن لە خستنەو ڕوی هەر ئەڵتەرناتیفێك کە پێیان وایە وەڵامە بە هەلومەرجی سیاسی ئێستای کوردستان و عێراق.

لە هەڵبژاردنەکانی داهاتوودا، پلاتفۆرمی چەپ چی بێت ؟ بەشدار بن یان نا ؟ تاچەند بەشداریکردن بە لیستێکی یەکگرتووی چەپ و بە دەستهێنانی نوێنەرایەتی ڕێگا خۆش دەکا و ئاسانکاری دەبێت لە گۆڕینی واقیعی سیاسی و ئابوری ؟

عوسمانی حاجی مارف: بەجیا لەوەی لەدنیای واقعی سەرمایەداریدا،

دەسەڵاتی چینی کرێکارو شۆڕشی سۆشیالستی لەڕێگای پەرلەمانەوە ئیمکانی نیەو ناکرێت، لەهەمان کاتدا حکومەتی کرێکاری ودەسەڵاتی بۆرجوازی دوو پێکهاتەی جیاوازن، ئیتر مانایەك بۆ ئەو مەقولە گشتی و ناڕۆشنە نامێنێتەوە کەبە ناوی چەپەوە بتوانێت دەورێك بگێڕێت لەناو پەرلەماندا بەقازانجی کرێکاران، بەڵام ئەمەش نکۆڵی لەوەناکات کە حیزبێکی کرێکاری لەدەورانێکی سیاسی دیاریکراودا بۆ چونە پێشەوەی حیزبەکەی و دەوری خەباتی کڕێکاری وەك مانۆڕێکی سیاسی لەهەڵبژاردنی پەرلەمانیدا بەشداری بکات. بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە هەلومەرجی سیاسی کوردستانەوە هەیە پەرلەمان کە بۆ خۆی گاڵتەجارو بێ جێگاو ڕێگایە، ئەوە ئێستا تەواو پەرپوت و بێ ماناو هیچە، نەك نابێت چەپەکان بەشداری بکەن بەڵکو پێویستە هەوڵ بدەن ئیتر ڕێگا بەم گاڵتەجاریە نەدەن.

ئەوەی پێویستە کە لێرەدا جەختی لەسەر بکەینەوە دەربارەی ئەوەی بزوتنەوەیەکی جەماوەری بەرفراوان بەڕێخەین بۆ وەلا خستنی دەسەڵاتی میلیشیایی حیزبەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی و دامەزراندنی دەوڵەتێك لە کوردستاندا بەمانای دەورو دەخالەت و ئیرادەی ڕاستەوخۆی خەڵك لەدەسەڵاتی سیاسیدا، ئەم ئاراستەیە ئەوەمان دەخاتە بەردەم کەئەگەر چەپەکان و کۆمۆنیستەکان ئازادیخوازان خۆیان بەخاوەنی ئەم بزوتنەوە جەماوەریە دەناسێنن و دەیانەوێت دەوری تیا ببینن، ئەوە بەهیچ جۆرێك لە پرۆژەکان وسیاسەتەکانی حیزبە دەسەلاتدارەکاندا بەشداری ناکەن، هەڵبژاردن و پەرلەمانەکەیان و دەسەڵاتەکەیان ڕەتدەکەنەوە، بۆیە پێویستە ئەوەی خۆی بەچەپ دەناسێنێ دروست نیە جارێکی تر لە هەلومەرجی سیاسی ئێستای کوردستاندا باس لە دانی لیست بۆ هەڵبژاردن و پەرلەمان بکات.

ئامراز و هەنگاوی گونجاو بۆ ئاشکراکردنی گەندەڵی و

بەدواداچوونی سامانی دزراو

ئامادەکردنی: Stella Roque
وەرگێڕان و داڕشتنەوەی*: شوان ڕەشید
shwanrashed@gmail.com

لە میانی کۆنفرانسە جیهانییەکەی ساڵی ٢٠١٧ ی تایبەت بە ڕۆژنامەوانی کنەگەری (الصحافة الاستقصائية)، چەند ڕۆژنامەوانێک لە پاڵ هەندێک ئامۆژگاریدا، ئەزموونی کاری خۆیان سەبارەت بە چۆنیەتی بەدواداچوون و شوێنپێهەڵگرتنی سامانی دزراو خستەڕوو. ئەوانیش بریتی بوون لە ڕۆژنامەوان (کۆامی دۆمیگنی – Koami M Elom Domegni) لە (ئەلتەرناتیف L’Alternative) لە کۆماری تۆگۆ، (میراندا پاتروسیک – Miranda Patrucic) نوسیار (محرر) و پەیامنێری کنەکار (الاستقصائي) لە پرۆژەی ڕیپۆرتکردنی گەندەڵی و تاوانی ڕێکخراو(OCCRP) ، (تۆم بورخیس Tom Burgis) پەیامنێری لێپێچینکار (مراسل التحقيقات) لە ڕۆژنامەی فاینێنشیال تایمز، (جەیمس مینتز James Mintz) دامەزرێنەر و سەرۆکی جێبەجێکاری گرووپی مینتز .

“وڵاتەکەی ئێمە وڵاتێکی بچکۆلانەیە، لەگەڵ ئەوەش بردنەدەرەوەی پارەی ناشەرعی یەخەی گرتووە. وەهای گوت (دۆمیگنی) لە ڕۆژنامەی ئەلتەرناتیف سەبارەت بە وڵاتەکەی خۆی (تۆگۆ). ئێمە لە سامانی کانزایی دەوڵەمەندین، لەگەڵ ئەوەش بەدەست نەفرەتی سەرچاوەکانەوە دەناڵێنین. ئەگەر بچیتە ناوچەکانی کانزاکاری، لەوێ گەمەڵگای زۆر هەژار دەبینیت”.
ئەو دەڵێت: پرسیارە گرنگترەکە بۆ ئێمە ئەوەیە، ئایا ئەم پارانە بۆ کوێ چوون؟”

“ئێمە چەند شێوەیەکی ئەو ڕێگایانەمان دۆزیوەتەوە کە دەکرێ بە هەموو وڵاتانی جیهان راست بن کە بەرپرسە گەندەڵەکان بەکاریان دەهێنن بۆ شاردنەوەی پارە پیسەکانیان” وەهای گوت (جەیمس مینتز James Mintz) کە کۆمپانیاکەی هەڵساوە بە بەرهەمهێنانی یاریەک بە ناوی یاری گەندەڵچییەکان (Kleptocrats) ؛ کە یاریزانەکان بریتین لە سیاسییە گەندەڵەکان کە ژێربەژێر پارەکانیان دەستکەوتوە،

هەوڵدەدەن بە هەیوە چێژ لە ژیانێکی زێدەخۆشگوزەران وەربگرن. ئایا ئەوانەی بەدواداچوونیان کردووە (کە لەوانەیە ڕۆژنامەوانی لێپێچینکار بن یان داواکارانی گشتی یان پۆلیس بن) چۆن سەرکەوتوو بوون لە شوێنپێهەڵگرتنی ئەو پارانە؟
ئەمەی خوارەوە گرنگترینی ئەو ئامۆژگاریانەن بۆ ڕۆژنامەوانان تا بتوانن ئەوە ئاشکرا بکەن ئایا گەندەڵچییەکان و تاوانباران و ئەوانی دی، پارەکان لە کوێ حەشاردەدەن؟

• تۆمارە گشتییەکانی دەرەوەی وڵات وەک سەرچاوە بەکاربهێنە بەڵام ئەمە بە مانای کەمکردنەوە نییە لە بەهای سەرچاوە ناوەخۆییەکان.
“لە هەندێک دەوڵەت، بە تایبەتی دەوڵەتانی ئاسیای ناوەڕاست کە چەند ریپۆرتێکم تێدا ئەنجام داون، تۆمارە گشتییەکان بەردەست نین” میراندا پاتروسیک لە (OCCRP) وەهای بە ڕۆژنامەوانان ووت؛ لەو شوێنانە بیریش لەوە مەکەوە بگەیتە بەرپرسەکان تا وەڵامی پرسیارەکانت بدەنەوە”. هەروەها وتی “ئەگەر ئەستەم بوو لە ناوەوەی وڵات دەستمان بە سەرچاوەکانی زانیاری بگات، ئەوە هەمیشە دەتوانین لە دەوڵەتانی دیکە ئەو زانیاریانە پشتڕاست بکەینەوە”. لەگەڵ ئەوەش جەخت دەکاتەوە سەر بایەخی بەکارهێنانی سەرچاوە ناوەخۆییە نیشتیمانییە بەردەستەکان و زانیارییە ژێدەرییەکان.
“پارەکان هەمیشە لە دەرەوەی وڵات خەرج دەکرێن، لە کۆشک وتەلارەکان لە ئیسپانیا، فەرەنسا، مەیامی، گەشتی بازاڕیکردنی گرانبەها” پاتروسیک وای وت. هەرهەندە کە ئەوان پارەکانیان لە دەرەوەی وڵات خەرج بکەن، دەتوانین چەندین تەن لەو تۆمارانە بەدەست بخەین کە پەیوەندیدارن بەو بابەتانەوە: داوا و تۆمارەکانی دادگا، تۆمارەکانی موڵکداری، تۆماری هاوسەرگیری و جیابونەوەکان.

سەبارەت بە پسولەکانی وەک یەخت و فڕۆکە تایبەتییەکان، پاترۆسیک پێیوایە دەتوانرێت هەر لەسەر ئینتەرنێت بە ئاسانی بەدواداچونیان بۆ بکرێت، ئەویش لە ڕێگای ئامرازەکانی چاودێریکردنی هاتوچۆی دەریایی و لێکۆڵینەوە لەو بەڵگە تایبەتیانەی کە چاودێری بزاوتی فڕۆکەکان دەکەن.
هەروەها هانی ڕۆژنامەوانان دەدات بگەڕێن بەنێو داتابەیسە گشتییەکانی سەر ئینتەرنێت، تۆماری کارنامە بازرگانییەکان، ڕۆژنامە فەرمییەکان، هەروەها داتابەیسی ڕووهەڵماڵ لە شێوەی (Investigative Dashboard Search) و تۆمارەکانی دادگا. بە تایبەتیش تۆمارەکانی دادگا کە سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی زانیارییەکانن.

لە مەسەلەی گەڕان بەدوای کڕین و فرۆشی زەویوزار و خانوبەرە و

کردەی بازرگانی تایبەت بە سەرۆکی ئەمریکا دۆناڵد ترامپ و موڵکەکانی لە ئاسیای ناوەڕاست، بورخیس تیشکی خستە سەر ئەوەی تۆمارەکانی دادگا بۆ ڕۆژنامەوانان چەندە بەبایەخ و بەکەڵک بوون.
وتیشی: "سوودمان لەو سەرچاوە زۆر بەڵاوە وەرگرتوە کە لەمەوبەر بەکار نەهێنراوە، ئەویش ئەرشیفی ئەلیکترۆنی سستمی یاسایی ئەمریکییە (PACER) ، ئەم ئەرشیفە بەشێکی زۆر پارەی بۆ خەرج کراوە، هەرچەندە بە هەموو کەیسەکان ناشێت، بەڵام ئەگەر بە شانشینی یەکگرتوو (بەریتانیا) بەراوردی بکەین، وەک دزەکردنی زۆر بەڵاوی ئەو زانیاریانە وایە کە لە فۆرم وشێوەی شاراوە دان.

مینتز هەروەها تیشک دەخاتە سەر سەرچاوەیەکی دیکەش کە بە شوێنپێهەڵگرتنی پارەکان سوودبەخشە کاتێک دەڵێت: هەوڵبدە ئاراستەی سەنەدەکانی قەرز بدۆزیتەوە، یان ڕەنگە بتوانین بە دوای خانوبەرە بارمتە (ڕەهن) کراوەکان دا بگەڕێین کە لە زۆربەی کاتەکاندا پەیوەندیە بانکیەکانمان بۆ ئاشکرا دەکات.

• داتابەیسەکان و هەر دزەکردنەکی زانیاریەکان بەکار بهێنە، لەگەڵ ئەوەش بەردەوام هەوڵی دەستخستنی بەڵگەنامە ئۆرجیناڵەکان بدە.
هەموو ڕۆژنامەوانەکانی ئەو تیمە ئاماژەیان بە بایەخی بەکارهێنانی داتابەیسەکان و داتا دزەپێکراوەکان کردوە، گرنگتر لەوەش گەڕانەوەیە بۆ داتا دزەپێکراوە کۆنترۆڵەکان، ئەمەش بە مەبەستی پشتئەستورکردنی توێژینەوەکانیان و دۆزینەوەی سەرەداوی نوێ بۆ شوێنپێهەڵگرتنی پارەکان و ئەسێتە داراییەکان (Financial asset).
دەمیگنی دەڵێت: "پەیامنێرەکان هەموو چەشنە داتابەیسێک و زانیارییەکی دزەپێکراو کە دەستیان پێیڕادەگات بەکاردەهێنن: لەوانە، بەڵگەنامەکانی پەنەما ، داتا دزەپێکراوەکانی سویس لیکس ، پەڕەکانی بەهەشت (بەڵگەنامەکانی پارادایز) ، بەڵگەنامەکانی بەهاماس". مینتزیش دەڵێت: " ئەمە داتابەیسی (Investigative Dashboard Search) و داتابەیسەکانی تریش بەکاردەهێنین. بەڵام پێ لەسەر ئەوە دادەگرین کە کۆپی چاپکراوی زانیارییەکانمان لە دادگاکانەوە دەستبکەوێت، زۆربەی کاتیش ئەو زانیاریانەی لە کۆپی دادگادا هەیە لە کۆپی داتابەیسەکاندا نیە، کە ڕەنگە ئەو زانیاریانە هەندێکجار زۆریش بەکەڵک بن".

• سۆشیال میدیا و سەرچاوە مرۆییەکان بەکار بهێنە بۆ بەدواداچوونی شێوەی ژیانی بابەتەکەت**.
هەر یەک لە پاترێسیک و مینتز دەڵێن هەندێک لە سەرچاوە بەسوودەکانیان پەیوەندی هەبووە بە ئەندازیارانی بیناسازی و

دیزاینەرەکانی دیکۆری ناوەوە و خەڵکی تر کە بە گرێبەست لەگەڵ ئەو کەسانە کاریان کردوە کە بەدواداچوونی رۆژنامەوانیان لە بارەوە کردوە.

مینتز دەڵێت: “دیزاینەرەکانی ناوکە (ناوەوەی باڵەخانەکان)، پێویستیان بەوە دەبێت راستەوخۆ کڕیارەکانیان ببینن، هەروەها خاوەن ئەو موڵکانەش دەناسن کە لە خزمەتگوزارییەکان و دیزاینەکانیان سوود وەردەگرن. ئەوان ئامادەن بە ناز و فیزەوە لە نێو ماڵەکان کە خۆیان دیزاینیان کردوە، وێنە بگرن و لە سەر ئینتەرنەت لە پەیجەکانیاندا بڵاوی بکەنەوە***”.

هەروەها پاترێسیک دەڵێت: “ئێمە لەگەڵ ئەندازیارانی بیناسازی قسەمان کردوە. کۆمپانیاکان (ئەندازیاری) هەموو جۆرە وێنەیەک بڵاو دەکەنەوە، هەروەها چیان لە خانوەکان کردوە و تێچوەکەی چەند بووە بڵاوی دەکەنەوە.

پاترێسیک ئاماژە بەوەش دەکات کە بۆ رۆژنامەوانان زۆر گرنگە بەدواداچوون بۆ ستایلی ژیانی ئەوانە بکەن کە بابەتی کارە رۆژنامەوانییەکەیانە، بۆ ئەوەش بەکارهێنانی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی وەک فەیسبوک و ئینستەگرام سوودبەخش دەبن بۆ دیاریکردنی کاڵا و جلوبەرگ کە کڕیویانە، هەروەها بۆ بینینی ئەو خانوانەی تێیدا دەژین یان ئەو یەخت و بەلەمانەی گەشتی پێدەکەن.

هەروەها دەڵێت: ئێمە هەڵدەستین بە وەرگرتنی وێنەکان لە سۆشیال میدیا، لە وێنەکاندا رەنگە چەند بابەتێک وەربگرین، لەوانە پێڵاوەکان، جزدانەکانیان، خشڵەکانیان، دواتر لە گوگل بۆ دوای ئەو کاڵا و کەلوپەلانەدا دەگەڕێین کە مەبەستمانە تا زانیاری تەواو لەسەر کاڵا و کەلوپەلەکان و نرخەکانیان وەربگرین” هەروەها دەڵێت: “ئێمە پێشتر دەمانزانی کە موچەی سەرەکی پێشووی مۆنتینیگرۆ (چیای رەش) بەشی کڕینی ئەو کاتژمێرەی نەدەکرد کە لە دەستی بوو”****.

مینتز هەر لەو رووەوە دەڵێت: گرنگە سەرچاوەی مرۆیی بەهێز دەستنیشان بکەین تا پەی بەو بابەتە ببەین کە دەمانەوێت لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی لەبارەوە بکەین، یان روو لەو کەسانە بکەین کە لەوەیە لەگەڵ رۆژنامەوانان زانیارییەکانیان بدرکێنن، یان فەرمانبەرانی لەکار لادراو، سکرتێرەکان، خزمەتکاران، یان ئەو کەسانەی دەکەونە دەرەوەی بازنەی بابەتەکە لەوانەیە حەزیان لە گەندەڵی نەبێت، ئەمانە هەر هەموویان دەکرێ سەرچاوەی چاوەڕوانکراوی بە سوود بن بۆ رۆژنامەوانان.

- هاوکاری لەگەڵ رۆژنامەوانان لە دەرەوەی دەوڵەتەکەت بۆ

بەدواداچوونی ئەسەست (موڵک وماڵ).
دەمیگنی و پاتریسیک، ئەوە بە گرنگ دەزانن کە سوود لە شارەزایی و پسپۆری رۆژنامەوانە کنەکارەکانی وڵاتانی تر وەربگیرێت بۆ شوێنپێهەڵگرتنی موڵک و ماڵ.
“هاوکاری بان_ سنوور (سنور بڕ) کەمەکی زۆری بە کاری ئێمە کردوە” وەهای ووت دەمیگنی. کارمان کردوە لەگەڵ سەنتەری کنەکاری (ANCIR) ، سینەزۆ (CENOZO) ، یەکێتی نێودەوڵەتی رۆژنامەوانانی کنەکار (الصحفیین الاستقصائیون) ، ئەفریقیا بەبێ سانسەر. ئەگەر بێتو سەیری بەڵگەنامەیەک بکەین کە رەگەزێکی بێگانەی تێدا بێت، رەنگە هیچی لێ تێنەگەین یان پێویستیمان بە زانیاری زێدەتر هەبێت، لێرەوە داوای کۆمەک لە پاتنەرەکانمان دەکەین، ئەوانیش بەردەوامن لە پشتیوانی کردنمان.

پەراوێزەکان:

* ئەم بابەتە لە سەرەتادا لە زمانی عەرەبیەوە دەستکراوە بۆ وەرگێڕانی بۆ کوردی، بەڵام بە هۆی کێشەی وەرگێڕانە عەرەبیەکە، بەراورد کراوەتەوە بە بە نوسینە ئۆرجیناڵەکە بە زمانی ئینگلیزی، و کەموکوڕیەکانی چاک کراوە، بەهۆی گرنگیەکەیەوە پێداگربووم لەسەر وەرگێڕانەکەی، بۆ زیاتر سوود گەیاندنیش بە رۆژنامەوان و پەیامنێرانی کوردزمان، چەندین پەراوێز و زانیاریم بۆ زیاد کردوە.
پرۆژەی ریپۆرتکردنی تاوانی رێکخراو و گەندەڵی (OCCRP) بریتیە لە پلاتفۆرمێک کە لە ساڵی ٢٠٠٦ دەستبەکار بووە بۆ پەردە هەڵماڵین لەسەر تاوانی رێکخراو و گەندەڵی لە جیهاندا، نزیکەی چل سەنتەری لێکۆڵینەوەی قازانج نەویستی لە وڵاتانی ئەفەریقیا و ئەمەریکا و ئەوروپادا هەیە، دەیان رۆژنامەوان و گەورە دەزگای هەواڵی لە سەرجەم جیهاندا کاری تێدا دەکەن. لەم بەستەرە دەتوانن زانیاری زیاتر لەسەر ئەم پلاتفۆرمە بەدەست بخەن: https://www.occrp.org/en .
گرووپی مێنتر لە ساڵی ١٩٩٤ دامزرێنراوە، گرووپێکی جیهانی شارەزاو چاوکراوەیان هەیە بۆ شیکارکردن و ئاشکراکردنی کردە بازرگانیە شاراوەکان لە جیهاندا. زیاتر لە 10000 لێکۆڵینەوەی کنەکاریان کردوە لە پتر لە 100 وڵات. لەم بەستەرە دەتوانن زانیاری زیاتر بەدەست بخەن: https://mintzgroup.com ، هەر ئەم گرووپە یاری گەندەڵچیەکانی بەرهەمهێناوە.
بە زانیاری زیاتر و دابەزاندنی ئەپلیکەیشنی ئەم یاریە دەتوانن

لەم بەستەرە سوود وەربگرن. http://kleptocrat.net

ئەم داتابەیسە تایبەتە بە بزاوتی هاتوچۆی دەریاییەوە، جموجوڵی زیاتر لە 550000 کەشتی تێدا تۆمار کراوە و ئەبدەیتی بەردەمیش دەکرێت. سەرباری خستنەڕووی زانیاری و وردکاری تایبەت بە کەشتییەکان و تایبەتمەندی و جۆریان. هەروەها نەخشەیەکی زیندی تێدایە کە جوڵەی بەردەوامی ئەو کەشتیانە دەردەخات، هەموو کەسێکیش دەتوانێت لەسەر ئینتەرنێت چاودێری جوڵە و هاتوچۆی کەشتییەکان لە بەندەرەکان و دەریا و زەریا جیهانییەکاندا بکات : http://www.marinetraffic.com/en/ais/home/centerx:-12.1/centery:25.0/zoom:4

ئەم بلۆگە تایبەتە بە چاودێری بزاوت و جوڵەی فڕۆکە و فڕۆکەخانەکان، وەک بلۆگێک بە ئارەزوومەندانی فڕۆکە و پرۆفیشناڵەکان وەسفی خۆی دەکات، کەسێکی فڕۆکەوان بە ناوی ماێت فالکەس (Matt Falcus) دروستی کردووە، کە خاون ژمارەیەک کتێب و چەندین نوسینی تایبەت بە فڕۆکەوانییە لە گۆقارەکاندا، هەروەها خاوەن فەرگەیەکی دیجیتالییە بە فڕۆکەوانی، لە ساڵی 2006 بە مەبەستی گەیاندنی نوچەی فڕۆکەخانەکانی جیهان ئەم بلۆگەی دامەزراوە : http://www.airportspotting.com/

ئەم داتابەیسە بە تایبەت بە ڕۆژنامەوانان دروست کراوە، بەڵام هەموو کەسێکیش دەتوانێت بەنێو زانیارییەکانیدا بگەڕێت و سوودی لێ وەربگرێت، رێبەرێکی تایبەت بە نزیکەی 450 تۆماری بازرگانی و لیستی کۆمپانیاکان و داتابەیسی کەیارەکانی تێدایە، زیاتریش فۆکس دەخاتە سەر چالاکی بازرگانی کۆمپانیا گشتییەکان و حکومەتەکان، لەم سایتەوە دەتوانیت بە دوای بەڵگەنامەکان و زانیارییەکاندا بگەڕێیت: https://data.occrp.org/

دەستڕاگەیشتنی گشتی بە تۆمارە ئەلیکترۆنییەکانی سستمی یاسایی ئەمریکی (Public Access to Court Electronic Records) بریتییە لە داتابەیسێک کە زانیارییەکانی سستمی یاسایی ئەمریکای تێدا ئەرشیفکراوە بەشێوەیەکی ئەلیکترۆنی و بە فایلی PDF کە هەموو کەس دەتوانێت لە سەر ئەم سایتەوە https://www.pacer.gov دەستی پییان رابگات.

https://panamapapers.icij.org

https://www.icij.org/investigations/swiss-leaks

https://www.icij.org/tags/paradise-papers

** مەبەست لە ژیانی ئەو کەس و لایەنانەیە کە تێوەگلاون بە بردنە

دەرەوەی پارە و گەندەڵی یان گومانی وایان لێدەکرێت، کە بە هۆی ئەکاونتەکانیان لەسەر تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەتوانرێت وردکاری ژیانیان و خەرجییەکانیان بزانرێت، یان لە کەسانی تر زانیاریمان لە سەر تێچووی ماڵەکانیان دەست بکەوێت.

*** مەبەستی ئەو دیزاینەرانەن کە کار بۆ کەسێکی دیار دەکەن، بە کارەکانیان دەنازن و ڕەنگە وێنەکانیان لە کاتی کارکردن یان دوای کارکردن لە ئینتەرنێت بڵاو بکەنەوە وەک شانازی کردن بە کارەکەیان لەلایەک و وەک ریکلام کردنیش بۆ کوالێتی کارەکەیان و مەعمیلەکانیان لە لایەکی تر.

**** لە ڕۆژنامەگەری کوردیدا، ڕووداوەکەی هاوشێوە لەسەر کاتژمێرەکەی دەستی سەرۆک وەزیرانی هەرێم (نێچیرڤان بارزانی) تۆمار کراوە

https://investigativecenters.org/

[Posts by CENOZO_Afrique]

یەکێتی نێودەوڵەتی ڕۆژنامەوانانی کنەکار، نێتوۆرکێکی نێودەوڵەتییە، پێکدێت لە نزیکەی دوو سەد ڕۆژنامەوانی کنەکار و نزیکەی سەد ڕێکخراوی مێدیایی لە نزیکەی حەفتا وڵات، ساڵی 1997 لەلایەن ڕۆژنامەوانی بەناوودەنگ (چاک لویس) دامەزرێنراوە، ئەم نێتوۆرکە وەک پرۆژەیەک بە دەستپاکی گشتی ڕاگەیەندراوە، لەگەڵ فۆکس کردن لەسەر هەندێک بابەت کە لە سنورێکدا ناوەستن، لەوانە: تاوانی سنوربڕ، گەندەڵی، لێپێچینەوە لە دەسەڵات. ئەندامانی ئەم نێتوۆرکە لە توێژینەوە کنەکاریەکان و لێکۆڵکاریەکاندا هاوکاری یەکتری دەکەن. لەم سایتەوە دەتوانن زانیاری زیاتر وەربگرن.
https://www.icij.org

بەستەری بابەتەکە بە زمانی عەرەبی
https://ijnet.org/ar/blog/خطوات-وأساليب-جيدة-لتتبّع-الثروة-المنهوبة-واكتشاف-الفساد
بەستەری ئۆرجینالی بابەتەکە بە زمانی ئینگلیزی
https://gijn.org/2017/11/17/how-to-track-looted-wealth-top-tips-for-reporters

---

مێتاتێکستی وتارەدراما … سەلام ناوخۆش

دەروازە

مێتاتێکست بەرهەمی مێتازمانە , چونکە هەردووك قسەگەلێك دەکەن دوورن لە شتە فیزیکییەکان . مێتاتێکست , تێکستێکە قسە لە سەر تێکستێکی تر دەکات , مێتازمانیش بابەتێکی ترە لە خودی زمان دەدوێت . ئەم تێکەڵکردنەوەی زمانی شرۆڤە و زمانی تێکست پەیوەندی بە دیاردەی " ئەدەبیبوون "ەوە وەیە. ژانری " وتارەدراما " تێکەڵکردنی دوو ژانری لە ئەدەبیبوون بەدەر و تژی ئەدەبیبوونە .
لەم نووسینەدا هەوڵ دەدەین لە سیمێلۆژی ناونیشانی وتارەدراما بدوێین .
لەم چەند لاپەڕەیە دا ئاماژە بە چەند سەرباسێك دەکەین بۆ ئەوەی ئەم جۆرە نووسینە و بابەتەکە زەلاڵ بی :
سەرباسی یەکەم ، مێتاتێکست و مێتازمان
پێشگری مێتا… لە پێش وشەی وەك مێتا میتۆد , مێتا فیکشن , مێتا تێکست….دێت , لە ل895ی فەرهەنگی ماکمیلان دەربارەی ئەم پێشگرە هاتووە :" بریتییە لەو شتەی لە دەرەوەی شتگەلێکی بەرجەستە , ڕیەل و باو ,بی بۆ نموونە میتافیزیکەل پەیوەندی بە ژیانی پشتەوەی جیهانی ماددی بێت."
مێتاتێکست لە زمانی عەرەبی دەستەواژەی " ما وراْ النص-لە پشتەوەی دەق " یان " فوق النص-لە سەرەوەی دق " ، " فلسفە النص-فەلسەفەی دەق " بۆ داندراوە . لە زمانی ئینگلیزیش دەستەواژەی وەك Metatext -مێتا دەق, metafiction -مێتا گێڕانەوە داندراون .
ئەم قسانە وەرگێرانی زاراوەکەن ,ئەدی
خودی زاراوەکە چ دەگەیەنێ و مەبەست لێی چییە هەروەها چ پەیوەندی بە " وتارە دراما "وە هەیە؟
دیتنی جیاواز بۆ چەمکەکە هەیە یا چەمکەکە وەك ناوەندێك وایە جێگای زۆر بابەتی تیا دەبێتەوە .
لە لایەك مێتاتێکست بریتییە" لە ئەدگاری هەندێك جۆری ئەدەبیی کە هەڵگری دوو ئاستی دایەلۆگە لە یەك کاتدا , ئەو دوو دایەلۆگەش هاوتەریب بەرەو یەك بابەت دەچن و بە یەك ناگەن."
لە لایەکی دی "مێتاتێکست جۆرە نووسینێکە کە لە پارچە نووسینێکدا

ڕەنگدەداتەوە , بە واتای کاتێك نووسینێکی وەك (وتار) یا (چیرۆك) یا (دراما) …هتد دەنووسی بەسودە گەر لە ڕەفتارت ڕەنگبداتەوە لەوەی نیازتە لە ئایندە چ بکەی.”
واتایەکی دی مێتاتێکست بریتییە” لە تەکنیکی گێڕانەوە و ژانری خەیاڵیائامێزی و گێڕانەوە –سەرد وەك ڕۆمان و دراما ، کە تێیدا نووسەر لەم کارە خەیاڵ ئامێز و گێڕانەوەیەدا وەك خود ئاگادار یا بە کراوەیی سرنج بۆ ڕاستیەك دەکات لە قاڵبی چوارچێوەی خەیاڵ و سەرد-گێڕانەوەی هونەری دا.

مێتاتێکست هەر قسەی تێکست لە سەر تێکست نییە , بەڵکو کۆنتێکست و کاراکتەر لە تێکستەکە بەدەر دەکەون . دوو ئاراستەی جیاواز لە سیناریۆی (بە واتا هونەریەکە نەك سیاسیەکە) نێوان موسا و خدری زیندە(پیاوە صاڵحەکە) بەدەر دەکەون , بە واتای دوو موتەڵەقی (وەرگری) جیاوازی تێکستی ئیلاهی ئامادەگیان هەیە , موسا وەك پێغەمبەرێکی ئولوعەزم تەنیا لە ڕوخساری گوتاری ڕەبانی دەگات , بەڵام خدری زیندە لە پشتەوەی گوتارەکە دەگات. کەواتە خدری زیندە کاراکتەرێکە لە کۆنتێستێکی جیوگرافیدا لە پشتەوەی تێکستی ئیلاهی دەگات.
پرسی مێتا تێکست چ پەیوەندی بە مێتازمانەوە وەیە؟
هەرچەندە کودۆن 1998 لە فەرهەنگە قەبەکەیدا قسە لە سەر ئەو دیالێکتیکیيە ناکات , بەڵام پێناسەیەکی دروستی مێتازمان دەکات و لە

ل506 فەرهەنگە ئەدەبیەکەی لە وتارێکی ڕۆمان یاکوبسن 1960 بە ناوی زمانناسیی و شیعرناسیی دەگوازێتەوە بەوەی وتویەتی:” لە زمانناسیدا مێتازمان دەلالەت لە هەر زمانێکی تەکنیکی دەدات کە وەسفی ئەدگارەکانی خودی زمان دەکات .” کەواتە ئەوە پرسی مێتازمانە , مێتاتێکست دروست دەکات .
لە دوای قسەکردن لە سەر چەمکی مێتاتێکست , قسە لە سەر وتارەدراما دەکەین.
وتارە دراما لە دوو بەش پێکهاتووە , بەشێکی دەچێتە چوارچێوەی قسە لە سەر کردن و شرۆڤەکردنی بابەتێك بە زمانی لێکۆڵینەوە , بەشی دووەم ژانرێکە لە ژانرەکانی ئەدەب .
یاکوبسن بە جیا لە زمانی ئەو دوو تێکست- دەقە دەدوێت و دەنووسێت : زمانی وتار زمانێکە هەڵگری ” ئەدەبیبوون ” نییە , هەرچی ژانرەکانی وەك ڕۆمان و دراما و نوڤلیت … شیعرن , هەڵگری ئەدگاری ئەدەبیبوونن .

کو￼￼ن 1998 لە 465ل لە ￼￼مان یاکوبسن دەگواز￼تەوە بەوەی بابەتی زانستی ئەدەبی ئەدەب نییە بە￼کو ئەدەبیبوونە , بە واتای وا لە کار￼ك دەکات بب￼تە کار￼کی ئەدەبی . لە لایەکی تر هەر یاکوبسن دە￼￼ت : ئەدەبیبوون پەیوەندی بە شتگەل￼ك نەناسراوبن . ئەو دوو چەمکە جەخت لە سەر ئەوە دەکەن کە ئەدگارە ناسراوەکانی کار￼کی ئەدەبی لە ف￼رمەکەی دەژی یا ئامادەگی هەیە ” هەر لە سەر ئەم بنیاتی ئەدەبیبوون (وتار) و (دراما) لە یەکتر جیاوازن , چونکە خاوەن زمان و ف￼رمی جودان .

سەرباسی دووەم , ت￼گەیشتنە جیاکانی ئەدەبیبوون
پرسی ئەدەبیبوون لە ق￼ناغ￼کەوە ب￼ ق￼ناغ￼کی تر واتا و مەدایەکی فراوانی وەرگرتووە . ئەم چەمکە بە س￼ ق￼ناغی سەرەکی ت￼پە￼یوە , لە هەر ق￼ناغ￼کدا واتا و ف￼￼م￼کی دی وەرگرتووە , ق￼ناغەکان بریتیین لە :

ق￼ناغی یەکەم , ق￼ناغی ￼￼مان یاکوبسن

ئەدەبیبوون بەرهەمی ف￼رمالیستە ￼ووسەکانە , لەوانە ر￼مان یاکوبسن . ￼￼مان یاکوبسن دامەزر￼نەری زاراوەکەیە . ک￼د￼ن , ل 465 باوە￼ی وایە یاکوبسن لە 1919 زاراوەکەی داه￼ناوە , بە￼ام داس 2005, ل78 باس لەوە دەکات کە زاراوەکە یاکوبسن لە 1921 دایه￼ناوە و وتویەتی : بابەتی زانستی ئەدەبی ئەدەب نییە بە￼کو ئەدەبییەتە بە واتای وا دەکا کارەکە ئەدەبی ب￼ –
was first introduced by the Russian￼The term ‘literariness Formalist Roman Jacobson in 1921. He declared in his work Modern Russian Poetry that ‘the object of literary science is not literature but literariness, i.e. what makes a given work .((Das 2005, p. 78￼a literary work
یاکوبسن جیاوازی لە ن￼وان دوو زاراوە دەکات بەوەی “وتار و شر￼ڤە…هتد لە ئەدەبییەت بەدەرن , بە￼ام دەقی ر￼مان و دراما و شیعر هە￼گری ئەدگاری ئەدەبییەتن . لەم ق￼ناغەدا ئەدەبیبوون لای یاکوبسن تەنیا ئەدگار￼کی ف￼رمالیی و زمانەوانییە .کود￼ن لە 465ل دەنووس￼ت : ئەدەبیبوون لە ق￼ناغی بەراییدا ئامانجی دیراساتی ئەدەبی شەک￼انیە- ف￼رمالیستە ￼ووسەکان بوو.”

ق￼ناغی دووەم , ئەدەبیبوون و پراگماتیکس

لەو ق￼ناغەدا ئەدەبیبوون لە دەقی ئەدەبی دەرچوو . زوان 1993 , 8ل

ئاماژه بە چەند توێژەرێکی وەك (جۆناسان کولەر و ستانلی فیشەر و ئەمبەرتۆ ئیکۆ) دەکات بەوەی ئەدەبیبوون بە تەنیا ناتوانرێ لە سەر بنەمای ئەدگارەکانی زمانەوانی, کە لە نێو دەق هەن پێناسە بکرێ , بەڵکو خوێنەر فاکتەرێکی بنەڕەتیە لە دروستکردنی واتای دەق-

Many of these scholars, which included Jonathan Culler, Stanley Fish, Umberto Eco to name a few, stated that literariness cannot be defined solely on the basis of linguistic properties found within a text but that the reader is also a crucial factor in the construction of meaning (Zwaan 1993, p. 8).

کەواتە لە گەڕان بە دوای پێناسەی ئەدەبیبووندا دوو ئاراستە دروستبوون : ئاراستەی یاکوبسن کە بە چاوێکی فۆرمالی تەماشای زاراوەکەی دەکرد زەنی وابوو جیاوازی لە نێوان دەقی ئەدەبیبوون و دەقی سادە سیخناخکراو بە زمانی ئەدەبی هەیە, دیارکردنی ئەو ئەدەبیبوونە پەیوەستە بە زمانی دەقەکە . ئاراستەی دووەم گریمانە زمانەوانیەکەی یاکوبسن ڕەتدەکاتەوە و دەڵێت : پێویستە ئینتریستی مرۆڤ لە پێکهاتە ڕێزمانیەکانی وەك سێناتکس و سیمانتیکس وەرچەرخێنین بەرەو پراگماتیکس کە شرۆڤەی دەقنووس و دەقناس لە سەر دەق دەخاتەڕوو- نوس 1990, ل 350″

This approach moves the interest from the grammatical structures, syntax and semantics, to that of pragmatics which analyses the author’s and the reader’s view on the text (Nöth 1990, p. 350).

لەم قۆناغەدا دیاردەی مێتا تێکست لە زاراوەی ئەدەبیبوون بەرجەستە دەبێت , کۆنتێکست هاوتەریب لەگەڵ تێکست بەشدار دەبی لە پرۆسەی خو□ڤاندنی ئیستاتیکا و واتای تێکست.

قۆناغی سێیەم , قۆناغی فۆرمالیستی نوێ

تیۆردانەرانی ئەمڕۆ وەك ڤان دیك و کینچ لە دوو ماوەی جیاواز مۆدێلێکی نوێیان بۆ زاراوەی ئەدەبیبوون دارشت .ڤان دیك لە 1979 و جارێکی تر لەگەڵ کینچ لە 1983 وتیان : ئەدەبیبوون پێویستە لە سەر بنەمایەك شوناس وەربگری , ئەو بنەمایەش ناکرێ لە سەر تیۆری زمانەوانی دامەزرێت , بەڵکو لە سەر بنەمای پراگماتیکی مەعریفی و ئیدراکی دامەزرێت .”

Theorists such as Van Dijk (1979) or Van Dijk and Kintsch (1983) focus on the cognitive aspects of meaning representation and say that literariness must seek a basis not

.in linguistic theory but in a cognitive pragmatic one
ئەو سێ دیتنە توانیان وێنەیەکی کامڵ دەربارەی ئەدەبیبوون بخەنە ڕوو ؟ویکپیدیا لە وتارێك لە سەر ئەدەبیبوون دەنووسێت : وێڕای ئەو هەموو گۆڕانکاریە لە زاراوەکە , هێشتا چەند توێژەرێك هەنە باوەڕیان وایە دژوار و ئەستەمە بە تیۆری ئەدەبیبوون بگەین.”
حزوری ئەدەبیبوون لە تێکست- دەق و غائیبوونی لە شرۆڤە بەس نییە بۆ یەکلاکردنەوەی ناسنامەی دەق , چونکە وەك دکتۆر فوئاد ڕەشید2005 , ل34ی کتێبی ناسنامەی دەق باسی هەبوونی کێشەیەك دەکات لە ناسنامەی دەق لە نێوان دەقنووس و دەقناسدا , ئەوەتە دەنووسێت :” د. محمد بەکر لە تێزی دکتۆراکەیدا دەقەکانی (پەیگاڵ) و (بانگەوازێك)ی بە پەخشانەشیعر داناوە , ئەمە لە کاتێکدا فەرهاد پیرباڵ خۆی ئەم دوو دەقەی بە شیعر لە قەڵەمداوە .” هەروەها هەر دکتۆر فوئاد رەشید لە ل30 ی هەمان کتێبدا دەنووسێت : نوسەرانی وەك شێرکۆ بێکەس و پیرباڵ و عەزیزی مەلای رەش و سەباح رەنجدەر و عبداللە سەراج و جەمال شارباژێڕ ناوی جودا لە دەقەکانیان دەنێن وەك شیعری پۆستەر , شیعر , وتارە چیرۆك , تێکست و ڕۆمان-شیعر… .
سەرباسی سێیەم , ئەزموونگەرایی کورد لە مێتاتێکستدا

هەردوو ژانری وتار و دراما , بە جیا هەریەکە جۆرە ژانرێکی ئەدەبیین , ئەوەی یەکەم هەژموونی لۆژیك و توێژینەوە تێیدا زاڵە چونکە لە سەر داتا دامەزراوە , هەرچی دووەمە زیاتر فۆرمالیستی و فانتازیا تێیدا زاڵە , زۆر کەمتر کار لە سەر داتای ماتریالیست دەکات .
لە زماناسی و ئەدەبناسی کوردیدا ئەو دووە پێکەوە لە تێکستێکدا ئیشی لە سەر نەکراوە , ئەوەی کراوە هەردوو بە جیا باسکراون .
هەر یەك لە سەجادی و مەحموودی2002 لە ل22ی فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی زاراوەی ” بەکاردەهێنن” ئەدەبییەت, لە ل63-64 ئاماژە بە زۆر جۆری ڕۆمان دەکەن , بە لای تایتلەکەی ئێمە ناچن هەروەها لە ل78-79 باسی زۆر جۆری دراما دەکەن , باسی ئەم جۆرە ناکەن هەروەها لە ل110 باسی وتار دەکەن بەڵام باسی وتارە دراما ناکەن.

لە نووسینی کوردیدا چ لە زانکۆ یا دەرەوەی زانکۆ ئاماژە بە نووسینی وەك ڕەخنەی (ڕەخنەی ڕۆمانی کوردی) , ڕەخنەی (ڕەخنەی شیعری کوردی) هەروەها ڕەخنەی (ڕەخنەی فتوحاتی ئیسلامی) کە بە ڕای بەندە نزیکن مێتاتێکست و مێتازمان و وتارەدراما . زنجیرەی ڕەخنەی -ڕەخنەی , چیرۆکی , شیعری , ڕۆمانی کوردی – وەڵامدانەوەی ڕەخنەی دەقناس نییە لە دەقنووس . دکتۆر فوئاد رەشید 2005 لە ل76-80

کت▯بی ▯ەخنەی – ▯ەخنەی ▯▯مانی کوردی – ئاماژە بە چەندان رەخنە لە سەر نووسینی ▯ەخنەیی حەمە کەریم – ش▯رک▯ ب▯کەس –مەحموود رەزا- ئەبو شەهاب لە بارەی ر▯مانی هەرەس و رزگار صا▯ح – ئازاد حەمە شەریف – ئیبراهیم شوان لە بارەی ر▯مانی کو▯خا س▯و▯ دەه▯ن▯تەوە و دەنووس▯ت : نووسینەکان لە چوارچ▯وەی خودی و تاکەکەسیدا , توانج و پ▯اریان لەخ▯گرتووە…هتد” کەوابوو وە▯امدانەوەی رەخنەیەك لە ت▯کست▯کدا ناچ▯تە چوارچ▯وەی رەخنەی رەخنەی دەقەوە . گەر ئەو وە▯امدانەوەیە رەخنەی رەخنەی دەق ب▯ , ئەوا نالی هەر لە سەدەی ن▯زدەوە بە شیعر وە▯امی ئەو کەسانەی داوەتەوە کە رەخنە لە زمان و ناوەر▯کی شیعرەکانی دەگرن .

▯ەخنەی رەخنەی دەق پ▯ویستی بە ئامادەگی بە بەها رەخنەییەکان و میت▯دکاری رەخنەیی وەیە , دکت▯ر فوئاد رەشید لە ل80-81 ی کت▯بی رەخنەی –رەخنەی ر▯مانی کوردی – دەنووس▯ت : لە حا▯ەتی مامە▯ەکردن▯کی زانستی و بابەتییانە لەگە▯ا رەخنەی رەخنەدا کار ب▯ پەی بردن بە میکانیزمای کارە رەخنەیەکە دەکر▯ت , تا بزانر▯ت چ میت▯د▯کی رەخنەیی لە پشتەوەی کارەکەدایە . هەروەها کار ب▯ زانینی چ▯ن▯تی و چەندایەتی ئامادەبوونی بەها رەخنەییەکان دەکر▯ت لە ن▯و کارە رەخنەییەکەدا.”
زنجیرەی رەخنەی – رەخنەی ت▯کست- بە پ▯وەری ف▯رمالیستی یاکوبسن ب▯ ئەدەبیبوون : نائەدەبیبوون + نائەدەبیبوون + ئەدەبیبوونی ل▯دەکەو▯تەوە , بە▯ام بە پ▯وەری ڤان دیك بنەمای پراگماتیکی مەعریفی و ئیدراکی ل▯دەکەو▯تەوە , ئەو دووەش لە دەرەوەی دەقن , بە▯ام پەیوەستن بە هەستی پەیامگرەوە .

پ▯ش م▯تات▯کستی وتارەدراما , هەند▯ دەقنووس ژانر▯کی نزیك لەو ژانرەیان ب▯ دەقی خ▯یان داناوە , ب▯ نموونە عەزیزی مەلا ▯ەش ب▯ دەقی –کرمانج – وتارەچیر▯ك-ی داناوە , پ▯ش هەموو شت▯ك چاوە▯▯ دەکر▯ بنەمای وتار و چیر▯ك لەم دەقەدا دەرکی پ▯بکر▯ , بزانین هەستی پەیامگر بەرانبەر وتارەچیر▯کی کرمانج چ▯نە. دکت▯ر فوئاد رەشید 2005 لە ل39-40 ی کت▯بی ناسنامەی دەق ت▯روانینی رزگار لوتفی و رەشید صابیر و خ▯ی بەرانبەر ناونیشانەکە ئاوا دەخاتە ▯وو ”:

1.رزگار لوتفی هیچ ئاماژەی ب▯ ئامادەبوونی زاراوەی وتارەچیر▯ك لە دەقی –کرمانج – نەکردووە بە▯کو وەك چیر▯ك مامە▯ەی لەگە▯دا کردووە.
2.صابیر رەشید وتاری بیبل▯گرافیا ئام▯زدا وەکو –کورتە ر▯مان –▯ك

دەقی کرمان-ی پۆڵین کردووە.
3.خۆی , فوئاد رەشید
بە چەند پرسیارێك لە دەقی کرمانج دەستی پێکردووە وەك وتارەچیرۆك واتای پێکڤەگرێدانی دوو هونەری ئەدەبیە بۆ خوڵقاندنی فۆرمێکی نوێ؟ یان نووسەر لە رووی تەکنیکی دارشتن و زمانی گێرانەوەی بەرهەمەکەوە هەستی بە تایبەتمەندییەك – سادەیی و ڕاستەوخۆی- کردووە , بۆیە ئەم زاراوەیەی بۆ بەکارھێناوە؟…کەمتر زاراوەکە ئاماژە بە دارشتنی ژانرێکی یا چەشنێکی ئەدەبی نوێ دەکات.”

ئەنجامگیری

لەم نووسینەدا چەند ئەنجامێك بە دەست گەیشتوون , لەوانە
1.زاراوەی مێتاتێکست بۆ تێکستێکی ئەدەبی یا زمانەوانی – بەپێی زانیاری توێژەر -لە نووسینی کوردیدا کاری لە سەر نەکراوە.
2.وتارەدراما وەك ژانرێك کاری لە سەر نەکراوە , نزیك لەم ژانرە عەزیزی مەلا رەشی دەقنووس زاراوەی وتارەچیرۆکی بۆ دەقێکی خۆی بەکارھێناوە , بەڵام دەقناسەکانی وەك رزگار لوتفی و صابیر رەشید و د.فوئاد رەشید بە ژانری تریان داناوە.
3. ناکرێ ئەدەبیبوون هەر لە روانگەی زمانەوانی یا شەکڵانیەتی دەق مامەڵەی لەگەڵ بکرێ , بەڵکو کۆنتێکست و پراگماتیکی مەعریفی یا ئیدراکی دەوریان هەیە لە خوڵقاندنی فەزای ئەدەبیبوونی دەق .

سەلام ناوخۆش \ مامۆستای زانکۆ

داکۆکی لە ڕۆمانووس یان (چی ئەقەومێ کە کەس ئیتر چیرۆک نەگێڕێتەوە؟)* … کاوان محەمەد پوور

«مووزلمان» (Muselmann یا Musselman) دەستەواژەیەک بوو لە زیندانەکانی نازی بە کەسێک دەکوترا کە لە ترسان و برسان و بە هۆی

ئەشکەنجەی زۆرەوە، هەر چەشنە ئاگاهی و هەستیارییەک کە نیشانەی شوناسی مرۆڤ بێت لە دەروونیدا نەمابوو و هیچ هەست و ئامانج و هەڵوەستەکیان لەمەڕ ژیانەوە بە خۆش و ناخۆشیەوە نەبوو. ئەوانە کەسانێک بوون کە ڕووبەڕووی دژوارترین ئەشکەنجەکانی سەربازانی نازی دەبوونەوە و تەنانەت لە بەرامبەر ئەشکەنجەشدا هەوڵ و خواستەکیان بۆ دەربازبوون-چ بە هات و هاوار یان بە ڕاکردن-نەبوو.

مڕۆڤێکی داماڵدراو لە هەر چەشنە شوناسێکی مرۆیی. واتە مووزلمان پێش مەرگی بایۆلۆژیکی توشی مەرگێکی نمادین ببوونەوە. پریمولوی لە بیرەوەرییەکانی خۆی لە ئەردوگای ئاشوویتس لە بارەی گەنجەکەوە بە ناوی (018) دەنووسێت: “من وەها بیردەکەمەوە کە تەنانەت ناوی خۆشی لەبیر چۆتەوە، بێگومان ئەو هەر وەها ئەنوێنێت”.(١) مووزلمان بەهۆی بەسەرهاتە تاڵ و قیزەونەکانی ناو ئەردوگای ئاشوویتس هەستی مرۆڤ بوون و توانستەکانی مرۆڤیان لێ سڕابۆوە. لای ئاگامبەن، مووزلمان وێنای تەواوکەی مرۆڤی دیلکراو لە لۆژیکی ئەردوگایە، نە دەتوانن بمرن-مەرگی بایۆلۆژیکی- نە دەتوانن قسە بکەن، نە دەتوانن مان بگرن، نە دەتوانن ئۆمێدوار بن، تەنیا لە ژێر فەرمانی حاکم ئەتوانن ژیان بکەن، ژیانێکی داماڵدراو لە هەر چەشن یاسا و رێسایەک بۆ پشتگیری لە پێگەی ئاسایی مرۆڤ.

(٢) ئەوەی کە مووزلمان چ ئەزموونێکیان لە ئەردوگا هەبووە تەنیا لە بەشێک لە بیرەوەرییەکانی پریمولوی و جۆرج سێمیریەن دەردەکەوێت کە بە گوێرەی ئەوان، ئەم بیرەوەرییە تەنیا بەشێکی زۆر کەم و بچکۆلە لە چەرمەسەرییەکانی ئەو مرۆڤانەیە. هۆی ئاگادار نەبووبی تەواوکە – یان زیاتری- ئەمە لەو چەشنە مرۆڤە!!، و پۆرنۆگرافی مەرگ لە ئەردوگاکانی ئاشوویتس، دەگەڕێتەوە سەر دوو لایەن. یەکەم، بەشێکی زۆر لە مووزلمانەکان لە ئاگردانەکانی ئاشوویتس سووتان و ئیتر هەر بوونیان نەبوو تا بەسەرهاتەکانیان “بگێڕنەوە”- جا بەهەر چەشنێک لە گێڕانەوە بێت!- ، دووهەم، ئەو بەشەی کە زیندوو مانەوە ئیتر نەیان دەتوانی “بگێڕنەوە”!، لە واقیع دا تووشی وەستانی زەمەن لە کاتی ئاشوویتس هات بوون و توانستی دەربازی لەم زەمەنەیان نەبوو، بە شێوەی سایکۆلۆژیکی لە دۆخێکی ناوازە لە زەمەن-ترسی کارەسات- کەوت بوونەوە. لەم دۆخەدا توانستی زمان لەسەر ئاخافتنی ئاسایی لەمەڕ بیرەوەری سەقەت دەبێت، کە واتە تووشی چەشنێک لە “لاڵی” و “بێزمانی” هاتبوون.(٣) ئەم دۆخە- وەستانی مەشک لە کاتی کارەسات دا- توانستی گێڕانەوەی کارەساتی لەو چەشنە مرۆڤەی هەستاندبۆوە!.

“نەگێڕانەوە”ی مووزلمان فەرامۆشی یان هیچ نەبێت کەمترین بیرەوەری بە نەوەی داهاتووی خۆی پێیە. ئەگەر ئەم بیرەوەرییانە گرینگ بن، وەها پاساوێک لەسەر گێڕانەوە ئەتوانین بێنینەوە کە لە تاوتوێ کردنی دەستەواژەی “گێڕانەوە” (Narration)، بەم دەرئەنجامە دەگەین کە ریشە و بنەماکەی دەگاتەوە سەر وشەی (Narrara) لە لاتین و (Gnarus)ی یۆنانی کە بە مانای “زانست” و “ناسین” دێت کە ڕیشەی هێند و ئۆرووپایی (gnos)ی هەیە. بەم پێیە گێڕانەوە، دەبێتە “دۆزینەوەی زانست”، ئەرەستووش لە بووتیقادا هەر بەم مانایەی گرتووە.

بەم پێیە گێڕانەوە، “زانست لەسەر رووداو و بەسەرهاتێکی تایبەتە”،(٤) زانست لەسەر رووداو، لە رووی مانەوە و ئەزموونی داهاتووی رووداوە کە بە مرۆڤ گرینگ ئەنوێنێت. بە چەشنێک گێڕانەوە، هەوڵدان بۆ هەرمان بوونەوەیە، چون لە گێڕانەوەدایە کە شێوازێک لە رووداو و بەسەرهاتەکان خۆ ئەنوێنن و لە کەسێکەوە بە کەسێکی‌تر هەناردە دەکرێن. مێتافۆری “شەهرزاد” لە کتێبی حەقایەتەکانی “هەزارو یەک شەو”، باس لە هەوڵی شەهرزاد بۆ زیندوومانەو نەکووژرانی ئەو لەلایەن پاشاوە دەکات، ئەم هەوڵەی شەهرزاد لە “گێڕانەوەی چیرۆک” بۆ پاشا خۆ دەنوێنێت. شەهرزاد هەر شەو بۆ زیندومانەوەی چیرۆکێک بۆ پاشا ئەگێڕێتەوە، بەم شێوە پاشای تامەزرۆی بیستن دەکات بۆ شەوێکی تر. کە واتە تەنیا بە گێڕانەوەیە کە دەتوانێت زیندوو بمێنێت، بە شێوەی مێتافۆر، “نەگێڕانەوە” فەرامۆشییە و فەرامۆشیش چەشنێک لە مەرگە.

بێگومان بەسەرهاتی مووزلمان، چیرۆکێکی چێژ بەخش نییە و هیچکات بەتەواوی ناگێڕدرێتەوە- زمانی گێڕانەوە لەمەڕ کارەسات تووشی قەیران دەبێت-، بەڵام ئەم بیرەوەرییەی پریمولوی و دەیان بیرەوەری‌تر لە بەسەرهاتەکان، گرینگی “گێڕانەوە” لە سووچەگەلی جیاوازەوە دەردەخات.

ئەگەر هەنووکە و بە مرۆڤی ئاسایی!- هەڵبەت ئەگەر دەستەواژەی مرۆڤی ئاسایی درووست بێت- دۆخی “بە تابشتی لەمەڕ گێڕانەوە”(٥)، ڕووبدات یان ئەگەر زۆر بە ئاسانی جارێکی‌تر پرسیارەکەی مارتین مەکەئیلان بهەژێنین و خۆمان بەرەوڕووی ئەمە بکەینەوە (کە چی ئەقەومێت کە ئیتر چیرۆک نەوترێتەوە یا نەنووسرێتەوە؟!(٦)، بەڕاستی جیهانی مرۆڤ چی بەسەر دێت؟، ئایا ئایدیا و هەستەکانی تووشی قەیران دەبێتەوە؟ ئایا مرۆڤ هەوڵ بۆ دۆزینەوەی چیرۆکی نوێ دەدات؟ یان واز لە چیرۆک دێنێت و کۆتایی بە بیرەوەری و

ئایدیاکانی خۆی دەنێت؟. بەڕای ڕۆڵان بارت تەنانەت بیرکردنەوە لەم پرسیارە و یان خود وازهێنان لە چیرۆکیش -ئایدیای چیرۆک- خۆی چەشنێک لە (گێڕانەوەیە):"گێڕانەوە لەسەرانسەری ژیانی مرۆڤ دایە، گێڕانەوە خۆی ژیانە"(٧).

یەکەمین فەرزی گێڕانەوەناسەکان لەسەر گشتی و بەردەوام بوونی گێڕانەوەیە، واتە ئەوەی کە گێڕانەوە بەرساختەکی زمانییە و مرۆڤ بەردەوام لە زمان دایە. پرسیارەکەی مەکئیلان دووهەمین فەرزی گێڕانەوەناسەکانیش- کە" جیهانی ئەمڕۆ پڕە لە چیرۆک"- بە چەشنێک تووشی مەترسی دەکاتەوە. بەڕای گێڕانەوەناسەکان مرۆڤ بەردەوام چیرۆک دەڵێتەوە یان بە زمانەکی گێڕانەوەناسانە خودی ئایدیای چیرۆک (story)، هەمیشە لە زەینی مرۆڤ دایە. بێگومان بە وەڵامدانەوەی مەکئیلان دەبێت سەرەتا وەک هەموو پرسیارەکیتر پاساوێک بۆ گرینگی پرسیار (کە لێرەدا لە ناوچوونی هەمیشەیی چیرۆکە) بهێنینەوە و دوواتر واتای گێڕانەوە و چیرۆک تاوتوێ بکەین تا گرینگی ئەم باسەمان بۆ دەرکەوێت یان دەرفەتێک بۆ وەڵامەکەی بدۆزینەوە.

پاساوی من بۆ بەدواداچوونی ئەم پرسیارە، گرینگی گێڕانەوەی چیرۆکە. بە شیکردنەوەی مەبەستەکم ئاوە لە چەن ڕوانگەی تایبەت بە چیرۆک ئەدەمەوە کە تا ڕادەیەک بابەتەکە بەڕێبڵاوتر دەکاتەوە. کوندرا لە کتێبی (هونەری ڕۆمان)دا دەڵێت: «باوکی ئەندێشەی مۆدێرن تەنیا دیکارت نییە بەڵکوو سەروانتێسیشە»(٨). بەڕای کوندرا سەروانتێس وەک یەکەمین ڕۆمان نووس، شێوازێکی نوێی لە (گێڕانەوەی ئەم جیهانە)ی بۆ ئێمە خولقاند، ئەم شێوازە نوێیە "ڕوانگەیەکی نوێ" و "شێوەڕوانینی نوێ" و لە ئەنجامدا "جیهانێکی نوێ" یان باشترە بڵێین بەشێکی نوێی لە جیهان بۆ مرۆڤ دەرئەخات. گێڕانەوەی نوێ، بەرهەمهێنەری زانستی نوێشە، سیمەر چەتمەن لە کتێبی (چیرۆک و گوتار)دا، ئاماژە بە وتاری ژان پیاژە لەسەر پێکهاتە دەکات و بەم ئەنجامە دەگات کە بەڕای پیاژە «گێڕانەوەی نوێ و شێوە ڕوانینی نوێ بۆ جیهان، زانستی نوێ بەرهەم دەهێنێت، گشت پێکهاتەکانی زانستەمرۆییەکان -مرۆڤ ناسیی، فەلسەفە، دەروونناسیی، زمانناسیی و… هتد- لەسەر سێ چەمکی کووللییەت، ئاڵۆگۆڕی شێواز و بە نیزام کردن، پێک هاتوون.»(٩).

هەر بە پێی ئەم ڕوانگەیە دەتوانین ڕۆمان – گێڕانەوەی چیرۆک- وەک زانستێکی نوێ پێناسە بکەین. شێوە ڕوانینی نوێ بە چەشنێک ئاشکرا کردنی داپێشراوەکانی جیهانی مرۆڤە، هەر سووچێک لە ڕوانین بە

گومان نەڕوانین لە دەیان سووچی ترە، بەڵام لۆژیکی چیرۆک، حەول بە ڕوانین لە زۆرینەی شێوە ڕوانینەکانە. میخایل باختین ئەم تایبەتمەندییەی چیرۆک- هەڵبەت لێرەدا مەبەستی باختین ڕۆمانە نە شێوەکانی‌تری گێڕانەوە وەکوو کورتە چیرۆک. حەقایەت، چیرۆکی مینیمالە و...- وەک دەرکی چەمکی دێمۆکراسی پێناسە دەکات و کۆمەڵگایەک کە هەڵگری ژانری ڕۆمانە بە کۆمەڵگایەک دەزانێ کە مێشکی مرۆڤەکانی توانستی دەرکی دێمۆکراسییان هەیە(۱۰)، کاراکتەرگەلی ڕۆمان، جیهانە جیاوازەکانی مرۆڤ نیشان دەدەن، مرۆڤگەلێک کە هەر کام مەجالی جیاواز ژیان و ڕوانگەی جیاوازیان هەیە و هاوتەریب لەگەڵ ئەم جیاوازییە، دژوازی و لەمپەڕ و کێشەی ژیان ئاشکرا دەکەن.

ریچارد روورتی لە وتاری (هایدیگەر و کوندرا و دیکێنز)دا پرسیارێک دەنێتە ئاراوە کە وەڵامەکەی هەوڵ بە بەرجەستەکردنەوەی پێگەی گێڕانەوەی ڕۆمان لەمەڕ جیهان و مێژووی فەلسەفەیە. لەو وتارەدا روورتی داوا لە ئێمە دەکات بیر لە جیهانێک بکەینەوە کە هەرچی ئاسەوار و دەستکەوتی مرۆڤ کە لە جیهانی ڕۆژئاوا دایە، لە کارەساتێکدا لە ناو ئەچێت و هیچ نامێنێتەوە، جیا لە بەرهەمەکانی چارڵز دیکێنز وەک ڕۆمان نووس و هایدیگەر وەک فەیلەسووف. دوواتر روورتی پرسیارەکەی بەرەوڕووی وەها جیهانێکی خاپوورکراو دەکاتەوە، ئەو دەپرسێت: بەرهەمی کام یەک لەوە دووانە بە داهاتوو دەڕێت- ڕۆژئاوا- چ دەستکەوتگەلێکی هەبووە؟ چ مێژوویەکیان ڕابواردوە؟ و مرۆڤەکانی چلۆنیان بیرکردۆتەوە؟. روورتی لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا بەرهەمەکانی دیکێنز هەڵدەبژێرێت و ئاماژە ئەکات: (جیهانی دیکێنزە بە داهاتووان دەڕێت ئێمە چ دەستکەوتێکمان هەبووە، چلۆن بووین و چیمان کردووە، دیکێنز بە خولقاندنی کاراکتەرگەلی جیاواز، جیهانێکی سەیروسەمەرەی لە مرۆڤی جیاواز و تاک بە ئێمە پێک هێناوە، بە گومان جیهانی فەلسەفە- وەک مێژوویی فەلسەفە- توانای خولقاندنی ئەم جیهانگەلەی نییە)(۱۱).

ئەستا ئەگەر وەک گێڕانەوەناسەکان،(فۆرمالیست و پێکهاتەخوازو پاشپێکهاتەخواز)گێڕانەوەی چیرۆک لە گێڕانەوەکانی‌تر جیا بکەینەوە، تا ڕادەیەک لە مەترسی و دژواری پرسیارەکەی مەکئیلان کەم ئەکەینەوە. ئەم بەچوونە لە ڕۆڵان بارت وەردەگرین کە لە وتاری(پێشەکییەک لەسەر شی کردنەوەی پێکهاتەی گێڕانەوە)دا، شێوازگەلی بەژومار بە گێڕانەوە پێناسە دەکات. بارت لەم وتارەدا شێوازگەلی گێڕانەوە بە ڕادەی شێوە ڕوانینەکانی مرۆڤ بەئەژمار دەزانێت و

گشت ئاکارەکانی مر□ق ه□ر لە وتووێژ ڕا تا دەگاتە وێنەکێشان و پەیکەرسازی بە چەشنێک لە گێڕانەوە پێناسە دەکات. ئەو تەنیا چۆنییەتی دەربڕینی ئەم گێڕانەوانەی پێ جیاوازه، بۆ نموونە گێڕانەوەی چیرۆکنووس- باسی تایبەتی فۆرمالیستە رووسەکان و پێکهاتەخوازانی فەڕەنسی- لە گێڕانەوەی وێنەکێش جیاوازە، بەڵام هەر دووک گێڕانەوەن. واتە لە گێڕانەوەدا (شێوەی نواندن) هەیە، یەک شێوە نواندن لە مێدیادا خۆی نیشان ئەدات و شێوەێکی‌تر لە وێنە یان لە دەقدا.

لە ڕوانگەی پێکهاتەخوازەکانەوە گێڕانەوە هەمیشە هەیە(١٢)، بەڵام گێڕانەوەی چیرۆک چی؟ ئایا چیرۆکیش هەمیشە هەیە؟ یان سەردەمانێک دێت کە بەکۆتایی دەگات؟. ئەگەر دیسانەوە بەرەوڕووی پرسیارەکەی مەکۆئیلان سەبارەت بە لەناوچوونی چیرۆک لەمەڕ گێڕانەوە ببینەوە چی؟ و ئایا گێڕانەوەی چیرۆک چ گرینگییەکی هەمبەر به شێوەکانی‌تری گێڕانەوە هەیه؟. ئەگەر روورتی وڵامی ئەو پرسیارەی دابایەوە، ڕەنگە بیگوتبایە: جیهانی چیرۆک، جیهانی جیاوازیەکانە، جیهانێک کە گرینگی به تاک دەدا، هەر بەو جۆرەی که هەیه، یا بەو شێوەیەی کە خۆی لە وتاری ((هایدیگەرو کوندرا و دیکینز)، باس دەکات: “جیاوازی کەسایەتییەکی وەکوو دیکێنز، رابلە و سێروانتێس لەگەڵ وۆڵتر و مارکس لە شێوە ڕوانینی ئەوان بە چەمکی مۆرالێتییە. دیکێنز، رابلە و سێروانتێس وەها بیر دەکەنەوە کە (گوناح)، دەرئەنجامی نەزانی مرۆڤە نەوەکوو پەستی و لەجاجەت، بەڵام وۆڵتر و مارکس گوناح جیاواز لە نەزانی مر□ق، به دەرئەنجامی خواستێکی لاواز لەمەڕ پاکی و خواستێکی بەهێز لەمەڕ ناپاکیش دەزانن”. روورتی لە درێژەدا گرینگی ڕۆمانووس لە وێناکردنی کردارە ورد و نادیارەکانی مرۆڤدا دەبینێت و مێژووی فەلسەفە لەم کارکردەدا به ناکارامە لە قەڵەم ئەدات.

میلان کۆندرا لۆژیکی ڕۆمان جیاواز لە لۆژیکی فەلسەفە دەزانێت و لە کتێبی ” هونەری رۆمان” دا دەڵێت: “ڕۆمان خولقاوی رۆحی نەزەری نییە، بەڵکوو خولقاوی ڕۆحی تەنزە (satire) ، هونەرێک کە لە پێکەنینی خوداکانەوە سەرچاوەی گرتووە، خزمەتی ئایدۆلۆژییه دوگمەکان ناکات، بەڵکوو ئاوقایان دەبێتەوە، ڕۆمان هەموو شەو حەریری هۆنیناوی فەیلەسووف و زانایان و ئەندێشمەندان وەک پێنێلۆپە هەڵدەوەشێنێتەوە”. کۆندرا ڕوانینی ڕۆمان نووس بە ژیان و کێشەگەلی مر□ق ل□سەر- گێڕانەوە و شانس و ئیقباڵ- پێناسە دەکات و ڕای وایە دەبێ ببی□ته جێنشینی شێوە ڕوانینی فەیلەسووفەکان کە -

عەقڵانییەت و دیالکتیک و تەقدیرە-.

بەڵام لێرەدا گێڕانەوەی چیرۆک خودی چەمکی "گێڕانەوە" بە چ مانایە؟ ئەگەر وەک سیمۆرن چەتمەن کە لە ڕوانگەی پیاژەوە دەڵێت: جیاوازی زانستە مرۆییەکان، جیاوازی لە گێڕانەوە دایەوە و بە ڕای کەندرا و روورتی گێڕانەوەی چیرۆک بەرزەجێترین گێڕانەوەیە بە نیسبەتی تەنانەت فەلسەفەش، ئەم گێڕانەوەیە چییە؟ پێکهاتەی چییە و چۆن ئەتوانیین بیناسین؟. چیرۆک دەتوانێت ئایدیای ڕووداو یان بەسەرهاتەکان بێت لە زەینی مرۆڤ دا، بێ ئەوەی بگۆڕدرێتەوە و یا بەرەنگی هەبێت.
بەڵام هەرکە لە پێشوەی چیرۆک، گێڕانەوە وترا بە مانای هەبوونی بەرەنگ و پێکهاتەیەکی تایبەت لەسەر سیستەمی چەنییەتی گێڕانەوەیە و هەروەها ماناگرتوو لە گوتارێکی تایبەت دایە.
لە مێژووی گێڕانەوەناسیی چیرۆک، دوو چەمکی (گریمانەی گێڕانەوە و گێڕانەوەناسیی) لە یەک جیا دەکەنەوە،- هەڵبەت ئەم جیاوازییە بە مانای دوو کارکردی جیا لە یەک نین-، گریمانەی گێڕانەوە، پێناسەی گشتی سیستەمی گێڕانەوەیە- هەر گێڕانەوەیەک گۆشەنیگا، گێڕەوە، کاراکتەر و ڕووداوی تایبەتی تێدایە کە لە زەمەن و شوێنی تایبەت ڕوو ئەدات-، بەڵام گێڕانەوەناسیی شیکاری و تاوتوێی گێڕانەوەکانە(١٣)-بە نموونە ئەگەر سیستەمی گێڕانەوە (گۆشەنیگا، گێڕەوە، کاراکتەر، ڕووداو و ...هتد) لەسەر بەیتی کوردی تاوتوێ بکەین کارێکی گێڕانەوەناسانەمان لەسەر بەیت کردووە-. هەڵبەت هەر وەک ئاماژەمان پێ کرد ئەم دوو چەمکە بەمانای جیاوازیان لە یەک نییە، ریمۆن-کنان هەر دووکیان لە ژێر چەمکی گێڕانەوەناسیی پێناسە دەکات، کنان دەڵێت: (گێڕانەوەناسیی هەم شرۆڤەی سیستەمی سەقامگیر لەسەر گشت گێڕانەوەی چیرۆکەکانە و هەمیش شێوازێک لە تاوتوێی دانەدانەی گێڕانەوەکان وەک نیزامێکی گشتی بە ئەمە دەدات)(١٤).

لە چەمکناسیی ئەدەبیدا، گێڕانەوە بەمانای دەقێک دێت کە چیرۆکێک دەگێڕێتەوە، تاوتوێی گێڕانەوە کە بە گێڕانەوەناسیی ناوی لێ دەبردرێت یەکەم جار لەلایەن تزڤیتان تۆدۆرۆف لە کتێبی (ڕێساکانی دیکامێرۆن)(١٩٦٩) ناوی لێبردرا. تۆدۆرۆف مەبەستی لەم وشە تاوتوێی سیستەمی سەپێندراو بەسەر گێڕانەوەی چیرۆکەگەلی دیکامێرۆن - نووسراوەی بەکاچیۆیی ئیتاڵی- بوو. بەڵام یەکەم کەس کە ئەم زانستە بەکار دەهێنێت ڤلادیمیر پراپە لە کتێبی (مۆرفۆلۆژی حەقایەتگەلی پەرییەکان)دا، کە تاوتوێی ساکاری گێڕانەوەناسانەی حەقایەتەکانی فۆلکلۆری رووسە. کارەکەی پراپ کاریگەرییەکی زۆری

لەسەر ڕوانگەی پێکهاتەخوازەکانی فەرانسی لە مەڕ ئەدەبیاتەوە هەبوو. لە پاش ئەو گێڕانەوەناسەکانیتر شێوازی گێڕانەوەیان لە چیرۆکە مۆدێڕنەکان کە بەگومان پێکهاتەیەکی دژوارتریان بە نیسبەتی چیرۆکی فۆلک هەیە ئەنجام دا. ئەتوانین بنەمای ئەم زانستە بگەڕێنینەوە بۆ تاوتوێی چیرۆک لە بووتیقای ئەرەستوودا، بەڵام ئەرەستوو زیاتر شێوازێکی وەسفی لە گێڕانەوە ڕەچاو دەکا، زۆربەی پێناسەکانی گێڕانەوە لەلایەن گێڕانەوەناسە بەناوبانگەکان (پراپ، تۆدۆرۆف، ژێرار ژنێ، ئاگریماس، سیمۆر چێتمەن، ریمۆن-کنان) بەم شێوەیەیە: «ئاڵۆگۆری لە دۆخێکی سەقامگیر ڕا بەرەوە ناسەقامی و دیسانەکە گێڕانەوە بۆ سەقام».

بە پێی ئەو بەڵگانەی باسمان کرد بازنەی گێڕانەوە لە چیرۆک بەربڵاوترە. یان بە دەربڕینێکی‌تر، لە گێڕانەوەی چیرۆکدا-هەر وەک فۆرمالیستەکان ئاماژەدەکەن- یەکەم جار چیرۆک(Story) لە زەینی مرۆڤدا پێک دێت، لەوێدا مەبەست لە چیرۆک ئادیایی چیرۆکە، کە رووداوێکی تایبەتە لە زەمەن و شوێنی تایبەتدا. دوواتر لە دارشتنی چیرۆکدا(Story) گێڕانەوە(Narration) یان خود سیستەمی گێڕانەوە، پێک دێت(١٥). کەواتە دەستپێکی گێڕانەوەی چیرۆک، بە چەشنێک کە تایی چیرۆکە، ئەم کەتاییە بەمانای بەسەرئەنجام گەیاندنی ئایدیای چیرۆکە. ئەگەر ڕوانگەی بارت سەبارەت بە بێژومار بوونی جۆرەکانی گێڕانەوە پەسەند بکەین، ئەمجار چیمان هەیە کە پێناسەیەکی تایبەتمان لەمەڕ گێڕانەوە بداتە؟.

واتە لە گشت جۆرینەکانی گێڕانەوە چ تایبەتمەندییەکی هاوپیت و هاومانا هەیە کە گێڕانەوەکان پێکەوە گرێ ئەدات؟. کلۆد برێمون، ئەو تەخمە هاوپیتە لە ناو بێژمار گێڕانەوەکاندا “چیرۆک” دەزانێت. ئەو دەڵێت:« بابەتی چیرۆک ئەتوانێ بنەما و دەستمایەی سەمای باڵە یان شانۆ یان فیلمێکی سینەمایی بێت، ئەتوانین فیلمێکی تایبەت بە کەسێک کە نەیبینیوە بگێڕینەوە، ئەمە وشەکان ئەخوێنینەوە. وێنەکان ئەبینین و ڕاڤەی ئیماژ و نیشانەکان دەکەین، بەڵام بەهۆی وشەکان و وێنەکان و ئیماژەکان، بەشوێن چیرۆک دەکەوین و چیرۆکە کە هەمیشە بوونی هەیە»(١٦). بە چەشنێکی‌تر گێڕانەوە خاوەنی مانایەکی چەند لایەن و چەند ڕەهەندە، بەڵام گشت ڕەهەندەکانی خۆریکی گێڕانەوەی بەسەرهات یان ڕووداو یان مانایەکی دەروونییە، ئەم ڕووداوە کاتێک لە هەوێی چیرۆکە دایە ،”گێڕانەوەیە”. چیرۆک دەتوانێک بیرەوەری تاکی یان بیرەوەری نەتەوەیی بێت، بە نموونە “بەیت”بێژ، یان کەسێک کە”سیاچەمانە”

دەخوێنێت ئەگەر لە هەوڵی حەقایەت بێژیشدا نەبێت دیسانەکە بۆ ئێمەی کورد، بەم هۆیەی کە پێوەندی لەگەڵ ڕۆحی نەتەوەیی هەیە، لە هەمان کاتدا کە گوێ بیستی دەبین، لەگەڵ مێژوویەکی زەینی یەکمان دەخاتەوە، بۆیە دەتوانێت وەک گێڕانەوە بێتە ئەژمار، کە واتە هەمیشە گێڕانەوە هەڵگری ڕەواڵەتێک لە چیرۆک یان باشتر وایە بڵێین (ئایدیایی چیرۆکە).

ئەگەر لە کۆتاییدا دیسانەوە پرسیارەکەی مەکۆئیڵان لە خۆمان بپرسینەوە، بە پێی ڕوانگەی گێڕانەوەناسیی، تا مرۆڤ هەبێت “نواندنی زمان” هەیە و تا زمان هەبێت “نواندنی گێڕانەوە” هەیە و لە گێڕانەوەشدا تەخمە هاوپیتەکەی “چیرۆکە”. کە واتە مرۆڤ بەردەوام لە ناو گێڕانەوەی چیرۆکدا ئەتلێتەوە، ئەم چیرۆکە لە ئیماژ و نیشانە بگرە تا دەگاتە وێنە و هەڵسووکەوت دەنێتەوە بازنەی خۆی. ئەم گێڕانەوەی چیرۆکە، بە هەر چەشنێک دەتوانێت خۆی بنوێنێت. بێگومان تاوتوێی گێڕانەوەی چیرۆک، بەم شێوەیەی کە سیستەمی تایبەتی گێڕانەوەی چیرۆکی لەسەر بێت- مەبەست لەم نیزامی گێڕانەوەیە وەک گۆشەنیگا، گێڕەوە و ڕووداوە کە لە زەمەن و شوێنی تایبەت لە لایەن کاراکتەرەوە روو ئەدات- تاوتوێی گێڕانەوەناسیی تایبەتی پێویستە، تا ئەو گێڕانەوەیەی کە مانایەکیمان بۆ تاکەکەسی دەبێتەوە وەکوو مۆسیقا یان وێنەیەکی تایبەت. هەڵبەت زانستی ئێستای گێڕانەوەناسیی تایبەتمەندی تریش لە سیستەم و شێوازی گێڕانەوە پێناسە دەکات، وەکوو دەستەواژەی “بیسەری گێڕانەوە” (Narratee)، یا ناوەندی کردنەوە (Focalization) کە باس لە شێوەی فامی کاراکتەرەکانی چیرۆک دەکات،

تاوتوێی گێڕانەوە تا مرۆڤ هەبێت بەردەوامە، مرۆڤیش بەپێی مێژوو و ئەزموونەکانی بەردەوام لە ئاڵۆگۆر دایە و هەر بۆیە شێوەگێڕانەوەی سەردەم (ڕۆمان، چیرۆک) لەگەڵ شێوەگێڕانەوەی پێشوو (حەقایەت) جیاوازی هەیە. بەپێی بەڵگەی توێژینەوەی گێڕانەوەناسەکان حەقایەته کۆنەکانی هەر نەتەوەیەک ئەتوانێت شێوەیەکی تایبەتی لە گێڕانەوە و مۆدێلی گێڕانەوەیی لەگەڵ خۆی پێ بێت، واتە گێڕانەوەناسیی تایبەتی خۆیان لەسەر سیستەمی گێڕانەوە هەبێت. ئەویش شێوەڕوانینی تایبەت تا دەگاتە مۆدێلێکی تایبەتی گێڕانەوە لەبەر دەگرێت. هەر ئەم شێوە توێژینەوەیە بەشێکی زۆر لە لایەنە نادیارەکانی بۆ نموونە بەیتی یان چیرۆکی کوردی بۆ ئێمە دەردەخات. ئەویش شێوازی گێڕانەوەی کوردە کە لە چۆنیەتی وەسفی ڕووداوەکان ڕا بگرە تا دەگاتە بەرجەستەکردنەوە چەشنێک لە ئاکار و هەڵسووکەوتەکان.

ئەگەر دیسانەوە "مووزلمان" لە ئەردوگاکانی ئاشوویتس بێنینەوە یادمان، یان دەیان بەسەرهات و رووداو کە ئەمە لەیان بێخەبەرین، ئەو مەترسیەمان لەمەڕ نەگێڕانەوە بۆ دەردەخات. هەڵبەت چیرۆک دەتوانێ گێڕانەوەی رووداوێکی ڕاستەقینە بێت بە زمانی چیرۆک، کەواتە پەروەردەکردنی ئەندێشەی گێڕانەوەی خۆمان، لە ڕاستی‌دا هەوڵێکە بۆ سازدانی جیهانێکی نوێ و هەرمان و تەنانەت دەنگ دەربڕینێکی نوێیە. یان وەک کۆندرا دەڵێت: «تەنیا لە ڕۆمان دایە کە کێشە تاکە کەسیەکانی مرۆق خۆ دەنوێنێت» و«ڕۆمان نووس تەنیا پێناسەی، ئاگایی لەسەر رووداو و هەڵسووکەوتەکانی چیرۆکە». هەرمان بوونی مرۆق، لە بەردەوامی گێڕانەوە و سازدانی چیرۆکی نوێیە. نەبوونی ئەم هەست و هەوڵە لە پانتای نەتەوەدا بەربڵاوتر و هەڵبەت مەترسیدارتر دەبێتەوە، ئەو کات بەرەڕووی ئەم پرسیارە دەبینەوە: ئەگەر نەتەوەیەک توانستی "گێڕانەوەی خۆی" نەبێت ئایا بوونی هەیە؟!".

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

*کورت کراوەی ئەم وتارە، یەکەم ڕا بە فارسی لە رۆژنامەی شەرقی تاران-روزنامه شرق-، ژمارەی ۲۹۷۵ (۱۰ مهر۱۳۹٦)، بەناوی (اگر داستانی روایت نشود، چه پیش می‌آید؟) بڵاوکراوەتەوە.

۱. لوی ، پریمو. آیا این یک انسان است؟.. ترجمه: رویا طلوعی. کتابخانه علاالدین (www.aladdinlibrary.org)
۲. کیانپور، امیر. فلسفه در زندان وجدان: درباره یادداشت «جدال زندانی با زمان و وجدان». سایت (www.meidaan.com)
۳.کاتێک موریس بلانشۆ باس لە قەیرانی شارۆمەندی جوولەکەکانی سەردەمی نازی دەکات، ئەم دەستەواژەیە بەکار دێنێت. جوولەکەکان بۆ ئەوەی لە شەقام و کۆڵانەکاندا نەناسرێنەوە، قسەیان نەدەکرد، وەک ئەوەی (لاڵ) بووبن.
٤.ریمون-کنان، شلومیت ، روایت داستانی، بوطیقای معاصر، ترجمه البوفضل حری، تهران، نیلوفر. (۱۳۸۷)
۵.مەبەست نەتوانین لەمەڕ گێڕانەوەدایە، بەهۆی کێشەی سایکۆلۆژیک یان ترسی سیاسی-کۆمەڵایەتی، هێز و هەوەی گێڕانەوە بزر دەبێت.
٦.مکوئیلان،مارتین ، گزیده مقالات روایت شناسی (مقاله معماهای نوشتار:روایت و ذهنیت)، ترجمه: فتاح محمدی، تهران، چاپ دوم، مینو خرد،(۱۳۹۵)
۷.بارت، رولان، درآمدی بر تحلیل ساختار روایت ها، ترجمه: محمد

راغب، تهران، چاپ اول، فرهنگ صبا.(١٣٨٧)
٨.کوندرا،میلان ، هنر رمان، ترجمه: پرویز همایون پور، تهران، نشر قطره (١٣٨٢)
٩.چتمن، سیمور. داستان و گفتمان، ترجمه: راضیه سادات میرخندان، تهران، مرکز پژوهش‌های صدا و سیما، چاپ اول (١٣٩٠)
١٠.باختین، میخایل. تخیل مکالمه‌ای (جستارهای درباره‌ی رمان).ترجمه: رویا پورآذر، تهران، نشر نی، (١٣٨٧)
١١.رورتی، ریچارد. مقاله : هایدگر و کوندرا و دیکنز، ترجمه: هاله لاجوردی، مجله ارغنون، شماره 1، (١٣٧٣)
١٢.دیوید هرمن و دیگران. دانشنامه‌ی نظریه‌های روایت، گردآوری و ترجمه: محمد راغب. تهران. نیلوفر. (١٣٩٦)
١٣.حری، ابوالفضل. مقاله: درآمدی بر رویکرد روایت‌شناختی به داستان روایی با نگاهی به رمان آیینه‌های دردار هوشنگ گلشیری. پژوهش‌های زبان های خارجی (نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز) پاییز و زمستان ١٣٨٧
١٤. ریمون-کنان، شلومیت (سەرچاوەی پێشوو)
١٥. مکوئیلان،مارتین ،(سەرچاوەی پێشوو)
١٦.برمون، کلود. پیش درآمدی بر بوطیقای روایت‌شناسی ساختارگرا، ترجمه: محبوبه خراسانی، نشریه: ادبیات داستانی، شماره ٧٩، اردیبهشت ١٣٨٣

سەرچاوە: حەوتەنامەی سیروان. ژمارە 972

ئەردۆگان چاکەی شێخ مەحمود دەداتەوە … شوان ئەحمەد مەمەندی

مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە بە چەندین ڕێگەی جۆراو جۆر ئەم بۆچوونە زۆر ترگونجاوە بۆ گەلێکی زوڵم لێکراو ئەویش کوردە. بۆ هەر لایەکی مێژووی کورد بروانیت ئەوا زۆر بە ڕوونی چەندین دیمەن و پێشهات ئامادەگیان هەیە کە سەرانی کورد لە زۆر کاتدا کەوتونەتە

زۆر کاریگەری بەڵێنی فریودان و سیاسەتی پەرتکەو زاڵ بەو هەژموونی ئاینی لە هەر یەك لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و سەفەوی.

شەری شوعەیبیە لە ساڵی 1915 وای لە شێخ مەحمود کرد کە خۆی و سوپایەکی 3000کەسی ڕوو لە باشوری عێراق بکات لە دوای دەرچوونی فتوای جیهادی عوسمانیەکان دەرهەق بە وڵاتانی هاوپەیمانی جەنگی یەکەمی جیهانی، کە عێراقیش ڕاستەو خۆ گرێدرابوو بە عوسمانیەکان.

ئەوەی شێخ مەحمودی ڕاکێشایە نێو ئەم جەنگەوە، بە پلەی یەکەم هۆکاری ئاینی و ساویلکەیی شێخ بوو لە بەرانبەر بەڵێنی درۆینی عوسمانیەکان، کە دواتر بە شکستی شێخ و عوسمانیەکان بە کۆتا ئەگات سەرەڕای ئەو یارمەتی دانەش، بەرلە کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیی, فرمانی لە سێدارەدانیشی بۆ دەردەکرێت لەلایەن عوسمانییەکانەوە.

لە سەدەی 21یەکیشدا سەرکردیەکی بەناو موسڵمانی ئیخوانی (ئەردۆگان) کە خۆی بە خەونی گەڕانەوەی خەلیفەی موسڵمانان ئەزانێت، کە زۆرینەی ڕەهای ئیخوانیە فاشیزمەکان بە هەمان بیرۆکە مێشکیان تەندراوە، ئەردۆگان ماوەی 21ڕۆژە بە هێرش کردنە سەر شاری عەفرینی بەرخودان، بە هاوئاهەنگی پاشماوەی چەتەکانی داعش و بەرەی بەناو ئۆپۆزسیۆنی سوری کە حەیایی ئۆپۆزسیۆنیشیان بردوە تۆ لەلایەك بەنیازی لە ناو بردنی بەشارئەسەد بیت لەلایەکی تریشەوە هاوکاری ولاتێکی داگیر کەر بکەیت بۆ لێدانی کورد هاوژیانی دێرینی هەزاران ساڵەی خۆت، ئەردۆگان ستەم لە گەلێك ئەکات کە زیانی بۆ هیچ گەلێك نەبووە جگە لە خۆی، بە بیانوی پاراستنی سنوری خۆی وا ئەزانێت بە کوشتنی خەڵکی سڤیل شکۆ بۆ ولاتێکی دۆڕاو لە هاوکێشەکانی ناوچەکە زیاتر کێشەی سوریاو جیهانی ئیسلامی سونەو ئەندام بوونی لە یەکێتی ئەوروپا ئەگەڕێنێتەوە، بەڵام ئەم هێرشەی زیاتر ڕووی ڕاستەقینەی یەکێتی ئەوروپاو نەتەوەیەکگرتووەکان و ولاتانی بە ناو جیهانی ئیسلامی جگە لە کۆماری سێدارە کە دووجار داوای ڕاگرتنی هێرشی بۆ سەر عەفرین کردووە، بەڵام ئەم سەردانەی دوایی سەرۆکی ئەرکانی تورکیا بۆ ئێران تێڕوانینی ئێرانیشی خستەوە سەر بارە ڕاستەقینەکەی خۆی.

مێژووە شومەکەی ئێردوگان لە کاتی ئێستادا تەنها ئامانجی داگیر کردنی خاکی عەفرین نییە بەڵکو ئامانجی گۆڕینی دیمۆگرافیایی ناوچەکە هاوشێوەی کەمال ئەتاتورك، ناوچەکە لە کوردبوون و پێکهاتەکانی تریش بسڕێتەوە، هەروەها شارەکە چوارەمین شارە لە

جیهاندا له بەرهەم هێنانی زەیتون، چونکه ئەمانه چاویان به گەشەکردنی کورد هەڵ ناهێت که هەوڵی خۆ بەڕێوە بردنی خۆیان بدات، چونکه له بنەڕەتدا سەرکردە ناسیۆنالیزمەکانی تورك رەگەزی کورد به تورکی چیایی و چەندین ناوی نەخوازراوی تریش هەژمار ئەکەن ئینجا دانیشتوانی کورد له سنورەکانی خۆیان به مەترسی بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەی خۆیان له قەڵەم ئەدەن، که تەنها خۆیان و هەندێك وڵاتی نادیموکراسی کەبەهایی مرۆڤایەتیان بەلاوه گرنگ نیه چەواشه ئەکەن، ئەم بەرخۆدانەی عەفرین شکۆی گەلی کوردو خەڵکی چەوساوەی نەك تەنها له سوریا بەڵکو له ڕەش هەڵاتی ناوینیش بەرزکردۆتەوە.

مەبەستی پاپا لەم کاتەدا لە بەخشینی خەڵاتی ئاشتی بە سوڵتان چی یە..؟ ... موزەفەر عەبدوڵا

لە ڕێوڕەسمێکی فەرمی پاپایی دا لە ڤاتیگان خەڵاتی ئاشتی ئایینی مەسیحی – کاسۆلیکی لە لایەن پاپا بەنەدیکتەوە، بە ئامادەبونی کۆمەڵێک قەشە بەخشرا بە سوڵتان ئوردوگانی ئیسلامی کە یەکێک لە گەورەترین ئینسانیکوژەکانە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

بەخشینی ئەم خەڵاتەش هەفتەیەک لەمەوبەر بوە هەواڵی گەرمی دەزگاکانی ڕاگەیاندن لە ئاستی جیهان و، هاوکات جێگای پرسو ڕای چاودێران . هەروەها بوە هۆی بەرزبونەوەی دەنگی ناڕەزایەتی ملیۆنی خەڵک بە تایبەت لە تۆڕەکانی پەیوەندی یە کۆمەڵایەتی یەکان و دەنگی دایەوە.وە بوە مایەی پرسیار کە ئاخۆ مەبەستی پاپا لە بەخشینی ئەم خەڵاتە لەم کاتەدا چی یە کە ڕای گشتی هەمو دونیا شایەدی تاوانەکانی ئەم بەناو ئاشتیخوازە ئیسلامی یەیە . بە تایبەتی لە هیرشی ئاسمانی و زەمینی و بەکار هێنانی چەکی کۆکوژ دژی خەڵکی عەفرینی خۆراگر؟!

جا بۆ ئەوەی مەبەستە شاراوەکەی پشتی بەخشینی ئەم خەڵاتی ئاشتی یە

کەمێک ڕوونتر کەینەوە وا پيويست دەکات پەنا بەرینە بەر بەراووردکردنی ئەزمونو تاقیکردنەوە میژویی یەکانی ڕابردوو لەگەڵ ئەم ڕوداوانەی ئەمڕۆ.

لە جەنگی جیهانی دووەمدا کە هیتلر دیارترین ڕابەرانی ئەم جەنگە ئیمپریالی یە پڕ لە تاوانکاری یە بو بە زیاتر دەسبەسەراگرتنی هەمو جیهان و بەدەسهینانی زیاتری سەرمایەو سودو قازانجی ئابوری و سیاسی بە ئاشکرا بە ئارم و دروشمی ئایینی مەسیحیو دژایەتی جوڵانەوەی کەمۆنیستی و کرێکارییەوە هاتە مەیدانەوە. هەڵبەت ئەو کاتە بە ڕواڵەت بیرو سیاستو دەسەڵاتی کەمۆنیستی لە دەوڵەتی سوڤیەتو هاوپەیمانەکانی ، بە تایبەتی ئەوروپای ڕۆژهەڵاتدا بەرجەستە ببونەوە.

هەر ئەو دەورانە هیتلەرو موسولینی بە ئەوەی زیاتر مۆرکی ئاینی بە جەنگەکەیان ببەخشن لە دژی بەرەی دووەمی جەنگەکە بە سەرکردایەتی یەکیتی سۆڤیەت هەمیشە پاپاو قەشەو، تەنانەت سەرانی ئیسلامی یەکانیان دەهێنایە پشتی خۆیان. دیدارو چاوپێکەوتنی ڕژێم و سەرانی جوڵانەوە ئیسلامی یەکان ،لەوانەی کە لە میژوودا ئاشکرایە ،دیداری شێخ حوسینی ئیمام و خەتیبی شاری قودس بو کە داوای لە هیتلەر کردبو زیاتر جینۆسایدی جولەکەکان بکات .

بەڵام ئەوەبو خۆشبەختانە بەرەی شەڕخوازی هیتلەرو هاوپەیمانەکانی ،کە تەواوی جولانەوەی ئاینی یەکان ، بە تایبەتی مەسحی و ئیسلامی یەکان لە پشتی بون ،سەرنەکەوتن و بە کۆتایی هاتنی دەسەڵاتی زۆریان شەڕی دوەمی جیهانی کۆتایی هات.

بێگومان هۆکاری شەڕی جیهانی یەکەمو دووەمیش بەهەمو خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیانەوە دەگەڕایەوە بۆ توش بونی سیستەمی سەرمایەداری جیهانی بەهەردو بەرەکەیەوە بە قەیرانێکی قوڵی ئابوری. هەر بۆیەش ئەو شەڕانە وەک پێویستی یەکی سەرمایەداری بە لە بەرچاگرتنی ئەو تێزەی دەڵێت کە : شەڕ درێژ بونەوەی سیاسەتە بە شێوازی توندوتیژی ،و سیاسەتیش سەرخانی ئابوری یە.

جا بە پەنا بردن بە ئەم دەرسو تەجرەبانەی ڕابردوو بۆ ڕۆشنکردنەوەی ناوەڕۆکی مەبەستە شاراوەکانی دەسەڵاتە ئیسلامی و قەومی یە فاشی یەکەی ئوردوگانی شەڕخوازو ،هاوکات بە پیرۆز کردنی شەڕەکانی لە لایەن پاپاوە، ئەوەمان بۆ ڕوونتر دەبێتەوە کە چۆن هەمو دەسەڵاتە سەرمایەداری یە شەرانگێزەکان، بە تایبەت لە کاتی قەیرانە ئابوری و سیاسی و شەڕەکانیان ،زیاتر لەهەر شتێک پێویستی

یان بە پەنا بردنە بە پاڵپشتی ئایینەکان پیاوە ئایینی یەکانیان.

ئێستاش کە دوای ڕوخانو و تێکشکانی خیلافەکەی داعش ،کە بەدیهێنانی خەونی دێرینەی ئوردوگان بوو، لەسەر دەستی خەڵکی خۆڕاگری کوبانی وهاوپشتی جیهانی بەیان، ئوردوگان دەستی داوەتە ئەم شەڕو هێرشە. وە بەبەهانەی ئەوەی کە خەڵکی کوبانی و کانتونەکانی تر تیرۆریست و دژی ئیسلامین وهەمو پیرۆزی یە دینی یەکانن، کە دیارە ئەمەش جێگا باوەری پاپاو فاتیگانە ، ئەردوگان و سوپاکەی وەک پارێزەری ئاشتی و بەرگری لە سەوابتە ئائینی یەکان دادەنێن، بۆیەش خەڵاتی ئاشتی پێ دەبەخشن.لە کاتێکدا چەندە یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتە هاوپەیمانەکانی تری، بە تایبەت لە ئەوروپای ڕۆژهەڵات سۆسیالیستی وکومونسیت بون ئەوەندەش دەسەڵاتی کانتۆنەکان کۆمۆنسیتو سۆسیالیستن. بەڵام هەمومان چەندین جار گوێبیستی ئەوە بوینە کە ئەدوگانو سەرانی حزبو دەسەڵاتەکەی و تەنانەت هاوبیرە ئیسلامی یەکانیان لە وڵاتانی تر تا دەگاتە هەرێمی کوردستانیش دەسەڵاتی کانتونەکان بە کۆمۆنسیت و مولحد بون تۆمەتبار دەکەنو خوازیاری ڕوخانین.

هەڵبەت هەمو ئەم شەڕەی لە ناو وڵاتەکان و ناوچەکەو ململانێی زلهێزە ئیمپریالی یەکان دەگوزەرێت هەر وەک هەلومەرجی پێش جەنگی جیهانی یەکەمو دووەمەو ئاکامی قەیرانی قوڵی ئابوری سیستەمی سەرمایەداری یە. جا ئیتر هەر ڕۆژێک بێت ئەم شەڕە وململانێی ناوچەیی یانەش دەگوزەرێت بۆ جەنگێکی جیهانی وەک ئەوانەی پێشو. بەڵام بێگومانە ڕۆشنکردنەوەی ناوەڕۆکی مەبەست و سیاسەتەکانی هەمو دەوڵەتو لایەنە دەرگیرەکانی ئەم ململانێ و هاوپەیمان و بەخشینی خەڵاتانە تا دەگاتە بەرگرتن بە هەمو ئەم شەڕو کارەسات و ڕوخانی ئەم دەوڵەتو دەسەڵاتە دژی ئینسانی یانە ئەرکی جوڵانەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستی و ئازادیخوازی وئینساندۆستی و ڕێکخراوەکانیانە لە ئاستی جیهان.وە هەر لەم ڕوانگەیەشەوەیە کە بەرەی چەپ و ئازادیخوازی بە گشتی پشتگیری خەباتو بەرگری خەڵکی عەفرین و کانتۆنەکانی تر دەکەن و دژی دسەڵاتە فاشی یە ئیسلامی و قەومی و شەڕەکەی ئوردوگانن.

ئەو کتێبەی چاوەڕوانم دەکرد … هەڵۆ ڕۆژهەڵاتی

لەسەر کورسیەکی نێو سەنتەری باژێڕێکی ئەوروپا دانیشتبیت و لە قوڵایی خوێندنەوەی دەقێکی شیعریی شایستە و پڕ تەکنیکدا ڕیشۆڵەیەکی هارو هاجی دەنوك زەرەد بێتە سەر سەرت و دەنوکت لێبگرێت، یان لە سەندویچەکەی دەستت ببات، بێگومان لەو جێیەدا رادەوەستیت و کتێبەکە پێوەدەدەیت، تا خۆت بۆ هێرشی ئەوان ئامادە بکەیت، ئەو ڕیشۆڵانە دیارە زستانیش ناچنە گەرمێن و هەر لێرە دەمێننەوە، مافی خۆشیانە ئەوانیش بژین، خۆ هەر تەیروتەواڵێك بە ئاسمانی کوردستاندا تێپەڕێت بەسەلامەتی رزگاری نابێت، ئیتر بۆچی بڕۆن؟ ئەمە بابەتی سەرەکی ئەم نووسینە نییە، لەوێدا بووم برادەرەکەم کە خوێنەرێکی سادەو رووکەشیی بوو پێیگوتم ئەو چییە هێند بە هێواشی دەڕۆیت؟ گەر من بام بە شەو و ڕۆژێك ئەو کتێبەی دەستم دەخوێندەوەو تەواوم دەکرد.

منیش گوتم با پێوسێ وەرگرم و لەم جێیەدا بوەستم کە دەڵێت (شەڕەکان … تەواو ئەبن و تەواو نابن) ئەنجا وەڵامی جەنابیشت دەدەمەوە.
– تۆ دەزانیت هەموو شتێك ئارەزوو و مەیل و حەزە، ئەوەی بە شمشاڵژەنێك دەکرێت، بۆ وێنە بە عاشقێکی کەو و کۆترو ئاژەڵبەخێوکەر ناکرێت، ئەوەش بە دوای کۆکردنەوەی تابلۆی دەگمەن و گراندا دەگەڕێت خولیای جیاوازە لەو کەسەی حەزی لە کۆکردنەوەی بابەتی کۆن و کەلەپووریی بێت، یان ئەو کەسەی حەزی لە جۆرێکی تایبەت لە ماشێنەو ئامادەیە سامانەکەی خەرج بکات بۆ بەدەستهێنانی، کەواتە هەموو شتێك خولیایە.. ئەوەش بزانە کەم و زۆریی کتێب خوێندنەوە نە پەیوەندی بە قەیران و کێشەی دارایییەوە هەیە و نەپەیوەندی بە ناوچەوە هەیە، بەڵکو ئەوانەی کتێب بە بەشێك لە ژیانیان دادەنێن هیوایەتیان دەستخستن و کۆکردنەوەو خوێندنەوەی ئەو کتێبە دەگمەنانەیە کە لای ئەوان شتێك دەبەخشێت، یان با بڵێین وەرچەرخان و جۆرێك لە سامانە.

ئەم کتێبەش (ئەزموونێکی جیاوازی شیعر) کە بە تایبەت و بەداواکاری لە کوردستانەوە بەدەستم گەشتووە، لای من بەهایەکی زانستی و وێژەیی وای هەیە کە هێند بە هێواشی لەگەڵیدا بڕۆم، حساب بۆ خاڵبەندیی و فاریزەو نیشانەکانی پرسیاری ناویشی بکەم، لەبەر ئەوە ئەم

خوێندنەوەی من جیاوازە لەوەی تۆ، من بۆ پێشبڕكێ كتێب ناخوێنمەوە، بەڵكو لەو ئاستەنگ و نشێو و لێفەو پێچانەیدا جارانێك چەندان ڕۆژ ڕادەمێنم و پاشتر بە هزرو دیدێكی جیاوازەوە دەرباز دەبم بۆ جیهانێكی سیحراوی تر، ئەمە جگە لەوەی بە مێشك سافی نەبێت ئەو جۆرە بەرهەم و پەڕتوكانە ناخوێنمەوە، تۆ دەزانیت سادەنووسین و سادە خوێندنەوە دەردێكی كوشندەیەو مرۆڤ تەممەڵ دەكات! ئەی دەزانیت چەند كەم نووسیارانی كورد دەقی باش و پڕ جیاوازیی بەرهەم دێنن؟ خۆت دەزانیت قەیرانی سیاسی و گەندەڵیی ئابووری لای ئێمە بەداخەوە زۆر لە قەڵەمەكانیشی بارگاوی كردووە بەو پەتا كوشندەیە، جا لە دۆخێكی وا مەحاڵدا زۆر دەگمەنە كتێبێكی ئاوها لەدایك ببێت و پێشبڕكێ لەگەڵ شیعرە جیهانییەكاندا بكات و بە گیانی مالارمێ و ئەلیۆت و ڕێبەرت فرۆست و پابلۆ نیرۆدا و پۆشكین و تریستان تزاراو ئەندرێ برێتون...و ....تاد بێت دوای ئێوە شیعری لەم جۆرەش نووسراو هیچ ژاوەژاوێكیشی لێ نەكەوتەوە، هەمیشە ئەوانەی بێدەنگ خەریكی داهێنانن و دوور لە سیاسەت كاری خۆیان دەكەن كەمتر لە زەمەنی خۆیاندا دەناسرێن و لە بۆنەكاندا حیزبەكان وەكو ڕەقەمێك بەكاریان دەهێنن بۆ بەرژەوەندی خۆیان، ڕاگەیاندنەكانیشیان هەر گەندەڵن و نازانن چی ڕەسەن و داهێنەرانەیەو چیش بۆقی سەرئاو و كەفوكوڵی ڕۆژگارە.

برادەرەكەم لێرەدا بێدەنگ بوو وەك ئەوەی هەستی بە كەمتەرخەمییەك كردبێت، یان تێگەشتبێت لەوەی كە لە ڕووەیەكی ژیانەوە دواكەوتبێت، هەوڵی دا لەسەر ئاوازی فڕینی ڕیشۆڵەكان سەما بكات و تێبگات لەوەی بۆچی ئاوها ڕیشۆڵەكان لێرە ئازایانە دێنە ناو جیهانی مرۆڤەوەو داوای بەشی خۆیان دەكەن و وەكو مرۆڤەكان زیت و وریان و نایەڵن داوی مرۆڤ هەڵیانبخەڵەتێنێت؟!

ڕۆژی كۆم[illegible] لەشاری تۆرێنتۆ

نـــاوی کاریکـــاتێر ئەردۆگـــان... کاریکاتێرست... جەبار

2018

ســـروشتی ژیـــان ... مە ولـــود
ئیبراهیم حە سە ن

پایز..

پە ڕە ..پە ڕە
جە ستە ی
پۆشتە ی
سروشتە ژن
جوان
جوان
ڕووت دە کاتە وە
لە بە رگ
بەرگی سروشت
ڕووتی ..ڕووت .
***

زستان..

جە ستە ی ڕووتی
سروشتە ژن
بە ئاوی پاکی باران
نە رم
نە رم
پاک دە کاتە وە
لەگەردی سروشت
پاکی ..پاک.
***

بە هار ..

گوڵ بە گوڵ
جە ستە ی ڕووتی
سروشتە ژن
گوڵپۆش دە کات
پۆشتە ی
گوڵپۆش

بـە گوڵی سروشت
گو□..گوڵ .
***

هاوین ..

چرکە بـە چرکە
دڵی سروشتـە پـیـاو
پـڕ دە کات
لـە ئە شقی گە رمی
سروشتـە ژن
ژنی سروشت
سروشتـە پـیـاو
بـە هه موو هێزو جوانیـە کە وە
باوە ش دە کات
بـە بـە ژنی
ڕازاوە ی بوکی ساڵدا
جە ستـە ی سروشتـە ژن
سروشتی ژن
جە ستـە ی سروشتـە پـیـاو
پـیـاوی سروشت
بـە هیـوای
نوێ کردنە وە ی ژیـان
بـە ئە شقە وە
ئەشقی سروشت
جووت دە بن ..
جووتی ..جووت .

—— ٢٩/١١/٢٠١٧ – هه ولێر

بـــەفـــــــــــــــــر ....

فەرهاد ئەحمەد بەرزنجی

بەفر شاری سپی کرد
دڵی منداڵی خۆشکرد
بەتاك و بەكۆمەڵ
دەیکەین بەشەڕە تۆپەڵ
وابێ ئەم بەفرە جوانە
خەندەلەسەرلێومانە
بەپاڵتۆ وجلی گەرم
لەگەڵ دەستكێشی چەرم
ملپێچ و پووزەوانە
کەهێمای کوردیمانە
زۆرجوان خۆمان پێشیوە
لەشمان سەرمای نەدیوە
چەندڕۆژێكی شیرینە!!
دەیکەین شەڕەبەفرینە
لەبەفرپەیکەردەکەین
دەست وقاچی بۆدەکەین
دەم ودووچاولەگەڵ لووت
دەیکەینەپێی جوتێك پووت
وەك شێوەکاری وریا
دێین و دەچین بەدەوریا
بەچەپڵەو بەگۆرانی
دەردەبڕین کامەرانی.